

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ &
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΓΛΩΣΣΑΣ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΩΝ ΧΩΡΩΝ

Αναπαραστάσεις και αποχωρισμοί

Τιμητικός τόμος στη μνήμη

της Μάρθας Πύλια

مارتا پيليا

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2015

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ &
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΓΛΩΣΣΑΣ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΩΝ ΧΩΡΩΝ

Αναπαραστάσεις και αποχωρισμοί

Τιμητικός τόμος στη μνήμη
της Μάρθας Πύλια

Επιμέλεια

Μαρία Δημάση
Πασχάλης Βαλσαμίδης
Ιωάννης Μπακιρτζής
Αλέξανδρος Παπάζογλου
Αχμέτ Νιζάμ

ISBN 978-618-81773-0-7

© 2015

Έκδοση: Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων
Χωρών - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Χρηματοδότηση έκδοσης: Εταιρεία Διαχείρισης και Αξιοποίησης
Περιουσίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Τυπογραφείο
ΤΣΙΜΟΥΡΔΑΓΚΑ

Την ευθύνη για το περιεχόμενο των εργασιών του τόμου την έχουν οι
συγγραφείς.

*Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την
ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Πάντως, κατά το
Ν.2121/1993 και τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το
Ν.100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του
παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο (ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπι-
κό, ηχογράφησης ή άλλο), τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε με-
τάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΚΟΣΜΗΤΟΡΑ	vi
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ	vii
Βιογραφικά στοιχεία και εργογραφία της Μάρθας Πύλια	viii
Ελισάβετ Αρσενίου <i>Η αφηγηματική ετερότητα στη μεταπολεμική πεζογραφία: Αποστολίδης, Λυμπεράκη, Κοτζιάς, Πλασκοβίτης, Ταχτσής, Σχινάς</i>	1
Πασχάλης Βαλσαμίδης <i>Αντιπρόσωποι της Μητροπόλεως Δέρκων στις πατριαρχικές εκλογές (1867-1921)</i>	17
Μανόλης Γ. Βαρβούνης <i>Λαογραφικά αστικών δρόμων</i>	43
Κώστας Βούλγαρης <i>Λογοτεχνία, ιστορία και αφήγηση</i>	63
Κώστας Γαβρόγλου <i>Οι (ενδεχομενικές) ιστορίες των επιστημών</i>	79
Μαρία Δημάση <i>Θάνατος και αποχωρισμός στο Görele. Αφηγηματικός χρονοτόπος και διαμορφούμενες ταυτότητες στο κατά περίπτωση κοινωνικο- πολιτισμικό συγκείμενο</i>	97
Χαρίκλεια Grace Ιωαννίδου <i>Η θυσία των άλλων</i>	125
Παναγιώτης Γ. Κριμπάς <i>Η νομική θέση της ελληνικής γλώσσας στην ανώτατη εκπαίδευση και η χρήση της ελληνικής ορολογίας στην επιστήμη και την τεχνολογία: η σημερινή (2013) πραγματικότητα στην Ελλάδα</i>	131

Θάνατος και αποχωρισμός στο Görele. Αφηγηματικός χρονοτόπος και διαμορφούμενες ταυτότητες στο κατά περίπτωση κοινωνικο-πολιτισμικό συγκείμενο

Μαρία Δημάση

Η εργασία μελετά τη διάσταση του χώρου-χρόνου στο διήγημα *Θάνατος και αποχωρισμός στο Görele*¹ με σημείο αναφοράς τις διαμορφούμενες (και ίσως συν-διαμορφούμενες) ταυτότητες του/των υποκειμένου/ων της γραφής και της ανάγνωσης του κειμένου στο κατά περίπτωση κοινωνικο-πολιτισμικό συγκείμενο.

Πρόκειται για ένα αφήγημα του Τούρκου συγγραφέα Φατίχ Κιρτορούν², το οποίο δημοσιεύτηκε σε τουρκική ιστοσελίδα του Görele το 2003³.

1. Πραγματολογικές αποσαφηνίσεις

1.1. Ο αφηγηματικός//ιστορικός χώρος

Το Görele βρίσκεται στα βόρεια παράλια της Τουρκίας, στο νότιο Εύξεινο Πόντο. Πρόκειται για μία κωμόπολη με μακρά ιστορία/παρουσία στην περιοχή⁴.

¹ Ο πρωτότυπος τίτλος του έργου είναι: Görele'de Ölüm ve Ayrılık. Το κείμενο αναρτήθηκε στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.gorele.gen.tr/yazar.php?id=188>, το 2003.

² Ο συγγραφέας γεννήθηκε στο Görele και μετακόμισε με την οικογένειά του στην Κωνσταντινούπολη σε ηλικία 7 χρόνων. Σπούδασε αγγλική φιλολογία και λογοτεχνία. Είναι ήδη αναγνωρισμένος συγγραφέας διηγημάτων και ποιημάτων και έχει βραβευτεί για το έργο του. Το διήγημα *Θάνατος και αποχωρισμός στο Görele* το συνέγραψε το 2003 σε ηλικία 20 ετών. Στο πλαίσιο της ερμηνευτικής προσέγγισης του κειμένου θα παρατεθούν και οι αυτοαναφορικές του τοποθετήσεις, όπως τις κατέθεσε στη διάρκεια της ηλεκτρονικής μας αλληλογραφίας.

Το βιογραφικό του συγγραφέα διατίθεται στο: http://www.gorele.gen.tr/yazar_cv.php?id=12

³ Το κείμενο μετέφρασε από την τουρκική ο Αχμέτ Νιζάμ, εκπαιδευτικός στο Ν. Ροδόπης, υπονύμφιος διδάκτορας στο Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών και χρόνιος μελετητής της τουρκικής λογοτεχνίας. Την επιμέλεια έκανε η συντάκτρια της παρούσας εργασίας. Τα τελευταία 6 χρόνια εξελίσσεται μια σημαντική συνεργασία τους για τη συγκέντρωση λογοτεχνικών κειμένων τα οποία δημοσιεύονται διαδικτυακά στην Τουρκία και σχετίζονται με την Ελλάδα και τον Έλληνα.

⁴ Το βυζαντινό κάστρο του Γκιόρελε κτίστηκε τον Μεσαίωνα. Σχετικές πληροφορίες για την Οθωμανική περίοδο εντοπίζονται από τον 15^ο αιώνα, οπότε ήταν σαντζάκι της Τραπεζούντας. Σε μια απογραφή του πληθυσμού του 1486 καταγράφονται ως κάτοικοι του κάστρου:

Μουσουλμάνοι: 33

Ο αφηγηματικός χρόνος, όπως θα σημειώσουμε στη συνέχεια, ορίζει τον αφηγηματικό χώρο ως προς τις συνιστώσες του κοινωνικού περικειμένου με σημείο αναφοράς την πληθυσμιακή σύνθεση και επομένως τις κοινοτικές/κοινωνικές ταυτότητες στο πλαίσιο της θρησκευτικής, κυρίως, ετερότητας όπως επαγωγικά προκύπτει από τις ρηματικές κειμενικές αναφορές, και

Χριστιανοί: 334

Σύνολο: 357

Βλ. <http://www.gorele.gov.tr/genel-bilgiler/gorele-tarihcesi.html>

Υπάρχουν πολλές πληροφορίες για την ιστορία και τη μνημειακή «απόθεση» στην πόλη και την περιοχή. Αναφέρεται ότι από το Βυζάντιο προέρχονται τα απομεινάρια τεσσάρων πύργων. Σημειώνουμε και προσπάθειες καταγραφής προφορικών παραδόσεων που συνδέουν το όνομα Γκιόρελε με την ελληνική λέξη κοράλλι/α από τον 1^ο αιώνα π.Χ., άποψη που δεν θεωρείται αδιάβλητη αφού στην ίδια ιστοσελίδα αναφέρεται και η εκτίμηση ότι το όνομα προέρχεται από το ιταλικό *corallo*.

Βλ. <http://www.giresunlularuyum.de/ornek-sayfa/giresun-ilceleri/gorele/>

Διαπιστώνεται πάντως μια αβίαστη σύνδεση, σε επίπεδο διαχρονίας κυρίως, της περιοχής με στοιχεία ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού χωρίς την αρνητική κατεύθυνση που θα μπορούσε να προκαλέσει η σύνδεση του ιστορικού πλαισίου με τα γεγονότα των αρχών του 20^{ου} αιώνα (διωγμοί, ξεριζωμός, γενοκτονία των Ποντίων).

Σήμερα η πόλη εντάσσεται στους παράλιους τουριστικούς προορισμούς.

δευτερευόντως της φυλετικής/εθνοτικής ετερότητας. Την εποχή των ιστορικών γεγονότων που αναφέρονται στο διήγημα οι Ρωμιοί εγκατέλειπαν την πόλη και την περιοχή⁵.

1.2. Ο αφηγηματικός// ή vs ιστορικός χρόνος

Στην αρχή του διηγήματος ο συγγραφέας παραθέτει ένα προοργανωτικό για τον αναγνώστη σημείωμα που ορίζει τον ιστορικό χρόνο, ο οποίος ταυτίζεται με τον αφηγηματικό:

10 Ιουνίου 1930. Μία μετανάστευση, μια αγάπη, μια λύρα, ένα μοιρολόι, ένα

⁵ Η αναλογία των πληθυσμιακών ομάδων, χριστιανοί vs μουσουλμάνοι, εξελίχθηκε, ως εξής:

• Κατά την γενική απογραφή του 1882-1884 στον καζά του Γκιόρελε κατοικούσαν:

Τούρκοι: 29.473 (97,07%)

Ρωμιοί: 708 (2,23 %)

Αρμένιοι: 181 (0.60%)

Σύνολο: 30.362

• Ο πληθυσμός ήταν 31.058 άνθρωποι το 1896 (μικρή πληθυσμιακή αύξηση σε απόλυτους αριθμούς αναφορικά με τα στοιχεία του 1882-1884). Το 1903 ο καζάς είχε:

Τούρκους: 34.059 (96,90%)

Ρωμιούς: 876 (2,50 %)

Αρμένιους: 211 (0.60%)

Σύνολο: 35.146

Η σύνθεση του κοινωνικού ιστού παραμένει σχεδόν σταθερή τόσο αριθμητικά όσο και ως προς τις επιμέρους εθνικές/θρησκευτικές ομάδες. Η ανατροπή των ποσοστών είναι προφανής σε σχέση με τα δεδομένα για τον 15^ο αιώνα (βλ. υποσημείωση 4).

Για την περίοδο του ιστορικού χρόνου, όπως ορίζεται στην αρχή του διηγήματος, η επιτροπή σύνταξης του περιοδικού *Ο Φάρος της Ανατολής*, ένθετου στην εφημερίδα *Μακεδονία της Κυριακής*, συμπεριέλαβε κείμενο με τίτλο «Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου», (24/3/2007, τ. 1, σ. 12), στο εισαγωγικό σημείωμα -συνοδευτικό ιστορικό προοργανωτή- του οποίου αναφέρει τα εξής:

Από την Τρίπολη στο Κιόρελε

Από την Κερασούντα ακολουθώντας το δρόμο για την Τραπεζούντα, ο επόμενος σταθμός είναι η επαρχία της Τρίπολης. Το 1915 η επαρχία της Τρίπολης είχε 13 χιλιάδες Έλληνες. Το Δεκέμβριο του 1916 αποφασίστηκε ο εκτοπισμός όλων των Ελλήνων. Ως πρώτος σταθμός επιλέχτηκε το αρμένικο χωριό Πιρκ. Τρεις μήνες κράτησε ο καλά προετοιμασμένος λευκός θάνατος. Το κρύο, η βρώμα, οι ψείρες, η δυσεντερία, ο τύφος και η πανούκλα οδηγούσαν καθημερινά στο θάνατο τους αδύναμους σωματικά εξόριστους Έλληνες. Το Μάρτιο μήνα από τους 13 χιλιάδες που είχαν ξεκινήσει, έμειναν 800 αδύναμοι και ανίκανοι για κάθε δουλειά.

Στοιχεία για τον αριθμό των Ρωμιών γύρω από το 1930 δεν μπορέσαμε να εντοπίσουμε στην επίσημη ιστοσελίδα της πόλης:

<http://www.gorele.gov.tr/genel-bilgiler/gorele-tarihcesi.html>

κλαδί φουντουκιάς και ένας βαθύς πόνος ...

Ο συγγραφέας με το σημείωμα αυτό ουσιαστικά σχεδιάζει και διαθέτει στον αναγνώστη προς ανακάλυψη μια κυκλική αφήγηση δημιουργώντας το περίβλημα των αφηγηματικών προσδοκιών/ανατροπών/προσωπικών αφηγηματικών εκδοχών και τους πιθανούς, περί τον κεντρικό, επόμενους ομόκεντρους κύκλους «εννοιών/εμπειριών/συναισθημάτων/σιωπών/φωνών/συμμετοχών» της ανάγνωσης. Η χρονική αναφορά 1930 αποτελεί το τέλος του αφηγηματικού χρόνου, ο οποίος οριζόμενος στο σημείο αυτό, μέσω της προληπτικής αναχρονίας⁶, (προσδι)-ορίζει με ακρίβεια τη διάρκεια του ιστορικού χρόνου: 1916-1930.

...Το 1916 στην Τραπεζούντα εκδηλώθηκε επιδημία χολέρας⁷ γύρω από τις κωμοπόλεις...

Ο ιστορικός χρόνος εντάσσει την αφήγηση στο συγκεκριμένο των ιστορικών εξελίξεων στην περιοχή⁸. Η αφήγηση συμβάλλει μιας ειρηνικής

⁶ Για τον χρόνο στην αφήγηση βλ. G. Genette, *Σχήματα III. Ο Λόγος της Αφήγησης: Δοκίμιο Μεθοδολογίας και άλλα κείμενα*. Μτφρ. Μπ. Λυκούδης, Πατάκης, Αθήνα, 2007· Ευ. Φρυδάκη, *Η Θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*, Κριτική, Αθήνα, 2013, σσ. 144-146.

⁷ Στη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου (1914-1918) και συγκεκριμένα κατά τη ρωσική κατοχή (1916-1918) το Γκιόρελε πέρασε πολλές δυσκολίες: φτώχεια, κακουχίες, μετακινήσεις πληθυσμών, επιδημίες. Το 1919 σημειώθηκε πλημμύρα όπου καταστράφηκαν 30 νερόμυλοι, 25 σπίτια, 33 γέφυρες και η σιτοπαραγωγή 36 χωριών, 9 άνθρωποι πνίγηκαν και πολλά ζώα χάθηκαν (βλ. στο: <http://www.gorele.gov.tr/genel-bilgiler/gorele-tarihcesi.html>).

⁸ Οι διωγμοί των Ελλήνων Ποντίων στην Ανατολική Θράκη, τη Μικρά Ασία και σε περιοχές πολεμικών συγκρούσεων στον Καύκασο άρχισαν το 1914. Μελέτες ιστορικών και κοινωνιολόγων καταγράφουν οδυνηρές πληροφορίες για τις μεθοδεύσεις που στόχευαν στην εξόντωση του ελληνικού πληθυσμού [βλ. σχετικά: Μ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας Εθνοτοπικής Ταυτότητας*. Κεφάλαιο: *Οι Διωγμοί στη Διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2000, σσ. 102-106 (στο διάστημα αυτό, σύμφωνα με εκκλησιαστικές πηγές, εκτοπίστηκαν από τα παράλια 299.674 άνθρωποι από τους οποίους επέζησε μόνο το 10%. Σε ορισμένες περιοχές, στις οποίες η συγγραφέας εντάσσει και την επαρχία της Τρίπολης όπου διοικητικά ανήκε το Γκιόρελε, επέζησε το 1/25 των εκτοπισθέντων)· το τρίτομο έργο του Κ. Φωτιάδη, *Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 2004. Στην παρούσα εργασία δεν θα επεκταθούμε στην παράθεση και την κριτική αποτίμηση των ιστορικών στοιχείων. Θα επιχειρήσουμε με συντομία να χαρτογραφήσουμε το ιστορικό περιεχόμενο της αφήγησης].

Το Γκιόρελε βρίσκεται κοντά στην Τραπεζούντα, η οποία στις 18 Απριλίου 1916 καταλήφθηκε από τους Ρώσους, οπότε μέχρι την αποχώρησή τους [οι Ρώσοι με την ειρήνη Μπρεστ-Λιτόφσκ -3 Μαρτίου 1918- απεμπόλησαν κάθε δικαίωμα στις βορειοανατολικές περιοχές της Τουρκίας (βλ. Α. Αλεξανδρής, «Η ανάπτυξη του Εθνικού Πνεύματος των Ελ-

καθημερινότητας μάλλον εντάσσεται στο μεσοδιάστημα των δύο διωγμών των Ποντίων⁹, μετά την ανακωχή του Μούδρου (30 Οκτωβρίου 1918) μέχρι τον Μάιο του 1919.

2. Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

2.1. Κοινωνικο-πολιτισμικό συγκείμενο

Ως συγκείμενο αποδίδεται στην ελληνική γλώσσα (μεταξύ και άλλων μεταφραστικών λεξημάτων τα οποία εμφανίζονται ως σημασιολογικά ισοδύναμα) ο αγγλικός όρος context: εμπεριέχει εννοιολογικά ό,τι «πάει μαζί» με το κείμενο ώστε να είναι εφικτή η κατασκευή νοημάτων¹⁰, με άλλα λόγια ό,τι συνδέεται με τη σύνταξη/δημιουργία και την ανάγνωση/πρόσληψη ενός κειμένου, διαδικασία αλληλεπιδραστική και υπό συνεχή διαπραγμάτευση μεταξύ των ταυτοτήτων που εμπλέκονται σε μικρο και μακρο επίπεδο: του/των υποκειμένου/ων - προσώπου/ων της αφήγησης, του υποκειμένου της συγγραφής και του/των υποκειμένου/ων της ανάγνωσης με σημείο αναφοράς το κατά περίπτωση κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο, δημιουργώντας

λήνων του Πόντου (1918-1922). Ελληνική εξωτερική πολιτική και τουρκική αντίδραση». Στο: *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*. Επιμ. Βερέμης, Θ. και Δημητράκοπουλος, Ο., Φιλιππότης, Αθήνα, 1980, σ. 430· Β. Αγτζίδης, «Λένιν 1918: η συνθήκη μεταξύ Γερμανών και μπολσεβίκων. Η άγνωστη συμφωνία ειρήνης του Μπρεστ Λιτόφσκ», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 24 Φεβρουαρίου 2013)] μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι ελληνικής καταγωγής κάτοικοι δεν αντιμετώπισαν άμεσα τις διώξεις που είχαν ξεκινήσει σε άλλες περιοχές (βλ. στη συνέχεια υποσημείωση 9). Από το 1917 οι Τούρκοι οργάνωσαν κατασταλτικές - διωκτικές επεμβάσεις του τακτικού τουρκικού στρατού αλλά και ατάκτων στην περιοχή της Τραπεζούντας (Μ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας Εθνοτοπικής Ταυτότητας*. Κεφάλαιο: *Οι Διωγμοί στη Διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2000, σσ. 102-106). Η απόβαση του Κεμάλ Ατατούρκ στη Σαμψούντα στις 19 Μαΐου 1919 σηματοδοτεί την αρχή του τέλους για την καταστολή του ποντιακού αντάρτικου αλλά και του τέλους της ελληνικής παρουσίας στην περιοχή του Πόντου (βλ. Κ. Φωτιάδης, «Μπολσεβίκοι και Κεμάλ», *Ε ΙΣΤΟΡΙΚΑ, Σμύρνη Μικρασία, Η ακμή, η εκστρατεία, η καταστροφή*, τ. 134, σσ. 131-134). Στο χρονικό διάστημα 1916-1923 εξοντώθηκαν 350.000 Πόντιοι (διώξεις, σφαγές, λευκές πορείες, 1^{ος} διωγμός 1916-1918 - λήξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, 2^{ος} διωγμός 1919 - αρχές 1923) (βλ. Μ. Χαραλαμπίδης, *Αγώνας σε δύο μέτωπα*, Γόρδιος, Αθήνα, 2000, σ. 31).

⁹ Μετά την ανακωχή υπεγράφη σουλτανικό διάταγμα με το οποίο δόθηκε γενική αμνηστία στον Πόντο, στον οποίο επί έναν περίπου χρόνο επικράτησαν συνθήκες σχετικής ειρηνικής διαβίωσης (Μ. Βεργέτη, ό.π., υποσημείωση 8, σ. 109).

¹⁰ Ε. Σκούρτου, *Δημιουργία νοήματος στην ανάγνωση*. Στο: *Προβληματισμοί και προοπτικές για τη μάθηση και τη διδασκαλία της γλώσσας* (Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Μιχάλη Βάμβουκα). Επιμ. Ι. Σπαντιδάκης και Ε. Μιχαηλίδη, Πεδίο, Αθήνα, 2013, σσ. 211-228.

ένα πλέγμα διακειμενικών σχέσεων¹¹.

Το πλαίσιο αυτό συναπαρτίζεται από στοιχεία γεωγραφικά, πολιτισμικά, κοινωνικά ενός προσδιορισμένου χώρου (υλικό πλαίσιο) ή ιδέες, εμπειρίες, προϋπάρχουσα γνώση (άυλο πλαίσιο) τα οποία κατ' αναλογία εγκεντρίζονται σε στοιχεία πολιτισμού στο κείμενο που εξετάζουμε στη συνέχεια. Το συγκεκριμένο, επομένως, στην εργασία αυτή ορίζεται ως γλωσσικό αλλά και ως εξωγλωσσικό συμφραστικό πλαίσιο¹².

Το διήγημα «**Θάνατος και αποχωρισμός στο Görele**» ως κείμενο συνδέεται με το κατά περίπτωση κοινωνικο-πολιτισμικό συγκεκριμένο αφού ως υλική πραγμάτωση του λόγου -του αφηγηματικού λόγου- εγγράφει κοινωνικές περιστάσεις επικοινωνίας και έννοιες που αναπτύσσονται και τυγχάνουν διαπραγμάτευσης στη διάρκεια της κοινωνικής διεπίδρασης και έτσι αποτελεί αντικείμενο κατανόησης και ερμηνείας στο πλαίσιο της διαδικασίας της αναγνωστικής πρόσληψης και ανταπόκρισης¹³.

2.2. Αφηγηματικός χρονότοπος¹⁴

Ο χρονότοπος μεταβάλλεται, ανάλογα με το είδος τού -προς μελέτη- λογοτεχνικού έργου. Σε αντίθεση με τις απόλυτες φορμαλιστικές και στρουκτουραλιστικές προσεγγίσεις του αφηγηματικού χρόνου και τόπου, ο Bakhtin υποστηρίζει ότι οι δύο αυτές κατηγορίες συνιστούν μια θεμελιώδη ενότητα, όπως εγγράφεται στην ανθρώπινη αντίληψη της καθημερινής πραγματικότητας¹⁵, μια αδιάσπαστη σχέση χώρου-χρόνου που διασφαλίζει

¹¹ Βλ. σχετικά Ch. Donahue, "Student Writing as Negotiation: Fundamental Movements between the Common and the Specific in French Essays". Στο: Kostouli, T. (Επιμ.), *Writing in Context(s). Textual Practices and Learning Processes in Sociocultural Settings*, Kluwer Academic Publishers, Amsterdam, 2005, σσ. 137-163.

¹² Δ. Κουτσογιάννης, «Εκπαιδευτικό συγκεκριμένο, σχολικός λόγος και γλωσσική εκπαίδευση». Στο: *Πρακτικά της 31^{ης} συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας ΑΠΘ*, Θεσσαλονίκη, 2011, σσ. 250-264.

¹³ Βλ. σχετικά: Β. Μητσκοπούλου, *Κείμενο και κειμενικό είδος*, 2001. Διαθέσιμο στο: http://www.komvos.edu.gr/glwssa/logos_keimeno/1_2/1_2_pdf.pdf. G. Kress, "Genre as a Social Process". Στο Cope, B. & Kalantzis, M. (Επιμ.), *The Powers of Literacy: A Genre Approach to Teaching Writing*, Falmer Press, London, 1993, σσ. 22-37.

¹⁴ Πρόκειται για όρο που εισήχθη το 1920 και εξελίχθηκε από τον Μ. Bakhtin για να περιγράψει τον τρόπο αναπαράστασης του χρόνου και του τόπου στη λογοτεχνία.

Βλ. "chronotope", *The literary encyclopedia*.

Διαθέσιμο στο: <http://www.litencyc.com/php/stopics.php?rec=true&UID=187>

¹⁵ N. Bemong, P. Borghart, M. De Dobbeleer, K. Demoen, K. De Temmerman και B. Keunen (Επιμ.), *Bakhtin's Theory of the Literary Chronotope Reflections, Applications, Perspectives*, Academia Press, Gent, 2010, σ. 3.

την ενότητα ενός/του λογοτεχνικού έργου στις σχέσεις με την πραγματικότητα¹⁶.

Είναι αυτός ακριβώς ο ορισμός του χρονοτόπου που οροθετεί ως εφικτή/προσδοκώμενη την ανίχνευση της εξελισσόμενης πρόσληψης του κειμένου από τον ιστορικό χρόνο μέχρι τον χρόνο της ανάγνωσης, διαχρονικά.

2.3. Ταυτότητες

Η «ταυτότητα» του κειμένου το οποίο μελετάται στην παρούσα εργασία θα έχει δομηθεί με την ολοκλήρωσή της¹⁷. Η ταυτότητα του συγγραφέα έχει ήδη συζητηθεί¹⁸. Στοιχεία αυτής της ταυτότητας υπαγορεύουν τη διερεύνηση των παραμέτρων που ορίζουν τα δρώντα πρόσωπα, τα οποία κατηγοριοποιούνται σε Ρωμιούς και μουσουλμάνους. Όσον αφορά τους δεύτερους, η αναγνωστική πρόσληψη οδηγεί σε σταθερές διαχρονικά εννοιολογικές οροθετήσεις, οι οποίες εγκεντρίζονται στα θρησκευτικά χαρακτηριστικά όχι σε επίπεδο δογματικής πίστης αλλά εκροών/επιρροών σε παγιωμένες κανονιστικές πλαισιώσεις κοινωνικής ηθικής και αντίστοιχης αποδεκτής συμπεριφοράς. Το εθνικό περικάλυμμα προκύπτει αβίαστα από τον χώρο των αφηγούμενων χωρίς να συμβάλλει στην εξέλιξη της πλοκής. Ο συγγραφέας στο κείμενο είναι ετεροδιηγητικός¹⁹ όταν αναφέρεται στην κοινότητα των μου-

¹⁶ M. Bakhtine, *Esthétique et théorie du roman*. Μτφρ. από τα ρωσικά D. Olivier, Gallimard, Paris, 1999[1975], σ. 237.

¹⁷ Ο Κιρτορούν σε δήλωσή του για το κείμενο δημιουργεί το αυτοαναφορικό πλαίσιο: πρόκειται για σύντομο διήγημα, σύμφωνα με τα ειδολογικά χαρακτηριστικά του [Ο διάλογος περί της ταυτότητας του διηγήματος γενικά (βλ. Ζ. Σιαφλέκης, «Στα όρια των λογοτεχνικών μορφών: Διήγημα, αφήγημα, ποίημα και οι μορφές του μοντερνισμού». Στο: *Το διήγημα στην ελληνική και στις ξένες λογοτεχνίες. Θεωρία-Γραφή-Πρόσληψη*. Επιμ. Ε. Πολίτου-Μαρμαρινού και Σ. Ντενίση, Gutenberg, Αθήνα, 2009, σσ. 127-149· στο ίδιο: Β. Αθανασόπουλος, «Για μια ασκητική της αφήγησης: Ο αφηγηματικός μινιμαλισμός και το διήγημα», σσ. 150-163) δεν αφορά την παρούσα εργασία].

¹⁸ Βλ. σ. 1 της εργασίας. Η ερμηνευτική προσέγγιση των, κατά προσωπική δήλωση και με βάση τα στοιχεία βιογραφίας, «κύκλων εννοιών» του οδηγεί μέσω του αφηγηματικού λόγου σε προσληπτικούς συνειρμούς που συνδέουν την εσωτερική εστίαση της αφήγησης, η οποία καταγράφει στάσεις ευνοϊκής πρόθεσης προς τον Ρωμίο πρωταγωνιστή, με πιθανές ιστορικές οικογενειακές καταβολές ειρηνικής συμβίωσης και φιλικών σχέσεων που φτάνουν μέχρι τον ιστορικό χρόνο της αφήγησης. Ο ίδιος δηλώνει ότι έγραψε το διήγημα για να μιλήσει για τον κοινό πόνο των δύο λαών και να συμβάλλει έτσι στην αποδοχή/ συνειδητοποίηση της ανάγκης για μία ειρήνη άξια των ανθρώπων και της ανθρωπότητας. Η αναφορά: *κοινός πόνος των δύο λαών* τεκμηριώνει την άποψη ότι για τον ίδιο Ρωμιάς είναι ο Έλληνας χριστιανός στον αφηγηματικό χωροχρόνο.

¹⁹ Βλ. Ε. Κανωμένος, *Αφηγηματολογία. Θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης της αφηγηματικής*

σουλμάνων και σχεδόν ομοδιηγητικός όταν αναφέρεται στους Ρωμιούς. Όπως θα σημειωθεί και στη συνέχεια, ο αναγνώστης του κειμένου διαμορφώνει την άποψη μιας ενσυναισθηματικής στάσης του απέναντι στη μειονοτική ομάδα των Ρωμιών «άλλων».

Η ταυτότητα που δημιουργεί σημασιολογικά διακείμενα στην ιστορία και στην αφήγηση είναι αυτή του Ρωμιού. Στο κείμενο ο συγγραφέας ορίζει την ταυτότητα των μελών της μιας οικογένειας με λέξεις διάσπαρτες που στο σύνολό τους σκιαγραφούν αρχικά ατομικές αλλά στην εξέλιξη της πλοκής -και με τρόπο άθροισης ποιοτικών χαρακτηριστικών- τη συλλογική ταυτότητα των Ελλήνων του Πόντου. Πατέρας και γιος χαρακτηρίζονται ως Ρωμιοί²⁰:

πεζογραφίας, Πατάκης, Αθήνα, 2008, σσ. 136-142.

²⁰ Το γλωσσικό και νοηματικό συγκείμενο περιβάλλον της λέξης αποδεικνύει ότι ο συγγραφέας ακολουθεί τα σημαίνόμενα στα τουρκικά λεξικά αναφορικά με την εννοιοδότηση της λέξης Ρωμιός.

Στην επίσημη βάση δεδομένων για τα λεξικά της τουρκικής γλώσσας (<http://www.tdk.gov.tr>), εντοπίζουμε στο Güncel Türkçe Sözlük: ρωμιός: από τα αραβικά 1. ελληνικής καταγωγής που ζει σε μουσουλμανική χώρα, στο BSTS/Tarih Terimleri Sözlüğü 1974 (Λεξικό ιστορικών όρων): ρωμιός: 2. λαός ελληνικής καταγωγής που ζούσε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία) και, με σημείο αναφοράς τα επαγγέλματα, στο BSTS/Tiyatro Terimleri Sözlüğü, 1966 (Λεξικό θεατρικών όρων): ρωμιός ήρωας/χαρακτήρας που ασκεί το επάγγελμα του ταβερνιάρη, του γιατρού ή του ράφτη.

Πρόκειται για μια σταθερή λεξιλογική/ερμηνευτική θέση. Στο λεξικό του Χλωρού σημειώνονται τα εξής:

رومى } ροῦμ ἢ οὐροῦμ, δν.ρωμαῖος, γραικός,
ἤτοι ἑλλην ὑπῆκοος ὀθωμανός

Χλωρός, Ι. *Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν*, Τ. Α', εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, εν Κωνσταντινουπόλει, 1899, σ. 855.

Και ο Μπαμπινιώτης διατυπώνει σημασιολογικά κοινές θέσεις στη σημασία 2: Ρωμιός (ε-σφαλμ), Ρωμηός (ο), Ρωμιά (η), ΙΣΤ: ...2. ο ορθόδοξος χριστιανός κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο και την Τουρκοκρατία: κυρ. ο Έλληνας μέχρι την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους 3. (κυρ. κατά τον 19^ο αι.) ο Νεοέλληνας, αυτός που έχει διατηρήσει την ορθόδοξη παράδοση του Βυζαντίου (κατ' αντιδιαστολή προς τον οπαδό του ευρωπαϊκού διαφωτισμού ή τον πόλεμο του Βυζαντίου (Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ, Αθήνα, 2002, σ. 1559).

Η παρούσα εργασία δεν έχει σκοπό να εμβαθύνει στη βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με τις διαφορετικές επιστημονικές απόψεις όσον αφορά το/τα σημαίνόμενο/α της λέξης ρωμιός. Πρόκειται για θέσεις και αντιθέσεις οι οποίες διαμορφώνουν ένα ιδεολογικό στην ουσία δίπολο: ρωμιός: όνομα που αποδίδονταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία σε όλους τους χριστιανούς κατοίκους (επομένως τα κριτήρια κατάταξης/ταυτοποίησης ήταν θρη-

.... Ένας **Ρωμιός** κατοικούσε στην πόλη, ο Κώστας, με τον γιο του τον Νίκο...
.... Ο **Ρωμιός** άρχισε να μη νιώθει καλά. Τα μάτια του μια έκλειναν μια άνοιγαν.
... Η μειονότητα των **Ρωμιών** έπρεπε να εγκαταλείψει σε μια βδομάδα τη χώρα.

Η λέξη Έλληνας δεν αποτελεί επιλογή του συγγραφέα. Η Ελλάδα συνηγορεί στην απόδοση εθνοτικών χαρακτηριστικών στη λέξη Ρωμιός ως προορισμός του Νίκου - σημείο αναφοράς της εθνικής του ταυτότητας.

-Πώς να φύγω από δω; Πώς να πάω στην ξενιτιά; Στην **Ελλάδα**; Τι είναι εκεί; μουρμούρισε.

...-Πού είναι η **Ελλάδα**;

σκευτικά/πολιτισμικά και όχι εθνικά/φυλετικά) vs ρωμιός: όνομα που αποδίδονταν στους ορθόδοξους χριστιανούς, τους ελληνόφωνους και τους ελληνικής καταγωγής.

Αρκετή βιβλιογραφία παρατίθεται στον διαδικτυακό τόπο:

<http://smerdaleos.wordpress.com/2014/06/11>, σε κείμενο με τίτλο: *Μυθοθρυψίες: η εξίσωση Ρωμαίος = ορθόδοξος πολίτης ανεξαρτήτως γλώσσας*, όπου και η παρουσίαση δύο πολύ σημαντικών βιβλίων τα οποία τοποθετούνται υπέρ της δεύτερης άποψης: M. Bartusis, *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1992, σσ. 192, 196 και P. Mackridge, *Language and National Identity in Greece, 1766-1976*, Oxford University Press, Oxford, 2009.

Και κατά την άποψη του εθνογράφου, Επίκουρου Καθηγητή του ΔΠΘ Ελευθέριου Χαρατσίδη, ο ρωμιός και η ρωμέισα αναφέρονταν την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και στη συνέχεια (στην ποντιακή παράδοση μέχρι σήμερα) στους Έλληνες (Ποντίους) ορθόδοξους χριστιανούς (βλ. «Οι ελληνικές κοινότητες της Αρμενίας και του Καρς κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα». Στο: *Η διασπορά του ποντικού ελληνισμού*, Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 2000, σσ. 208-209 και του ίδιου: «Υπερκαυκασία». Στο: *Οι Έλληνες στη Διασπορά 15^{ος} - 21^{ος} αι.* Επιμ. Ι. Κ. Χασιώτης, Ό. Κατσιαρδή-Hering και Ευ. Φ. Αμπατζή, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2006, σσ. 206-207.

Διαθέσιμο στο:

<http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2010/12/diaspora.pdf>, όπου:

Γενικά, τους Έλληνες της Υπερκαυκασίας, ανάλογα με τις γλωσσικές τους ιδιαιτερότητες, μπορούμε να τους διακρίνουμε σε ελληνόφωνους και τουρκόφωνους. Η αυτονομασία των πρώτων είναι “Ρωμαίος” για τους άνδρες και “Ρωμαίισα” για τις γυναίκες, και τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται με τον πρόσθετο τοπικό προσδιορισμό “Πόντιος” και “Πόντια”. Αυτοί μιλούν την “ποντιακή” διάλεκτο της Μαύρης θάλασσας (ή όπως την αποκαλούν οι ίδιοι, την «ρωμέικη γλώσσα»). Η αυτονομασία της δεύτερης ομάδας είναι “Ουρούμ” (που είναι, βέβαια, η απόδοση του “Ρωμιός”). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι “Ουρούμι”, όταν αναφέρονται στον εαυτό τους, μιλώντας ρωσικά, χρησιμοποιούν το ρωσικό όρο “Γκρέκι” (Έλληνες) και τη γλώσσα τους την αναφέρουν ως «τη δική μας ελληνική». Αυτή, άλλωστε, και δήλωναν ως μητρική τους γλώσσα στις απογραφές πληθυσμού.

Του ίδιου: «Иванова Ю.В. Культурная общность - понтийцы». [Πόντιοι ως πολιτισμική ενότητα]. Στο: *Понтийские греки*, ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ, Краснодар, 1997, σσ. 6-9.

...Στο δρόμο για την **Ελλάδα**
γονάτισα...έπεσα κάτω.

Πέρα από την κυριολεκτική αναφορά, το σημαινόμενο προσδιορίζεται από τα ονόματα των δύο ανδρών: Κώστας/Νίκος (χριστιανικά αλλά και μορφολογικά ελληνικά).

... Ένας νεαρός *χριστιανός* δεν μπορούσε να ζητήσει σε γάμο κοπέλα από *μουσουλμανική οικογένεια*.

3. Το κείμενο

Πολιτισμικά στοιχεία-αναγνωστική πρόσληψη

Επιχειρώντας μια ανάγνωση του διηγήματος επικεντρωμένη στην αναζήτηση πολιτισμικών αναφορών ανακαλύπτουμε σημαντικό αριθμό λαογραφικών και εθνογραφικών στοιχείων τα οποία αναδεικνύουν μια βαθιά γνώση της περιοχής και του πολιτισμού των Ποντίων κατοίκων, αντιμετώπιση μάλλον μη αναμενόμενη από έναν Τούρκο συγγραφέα.

Συνήθειες διατροφικές, ενδοοικογενειακές σχέσεις, ο σεβασμός και η αγάπη στον πατέρα, οι επαγγελματικές επιλογές και φυσικά η αδερφική σχέση μεταξύ των ενηλίκων προσώπων σκιαγραφούν την καθημερινότητα, ίσως μια ιδεατή πραγματικότητα σε σχέση με τα συμβάντα και τα γεγονότα του ιστορικού χρόνου.

Θα επιχειρήσουμε μια συστηματική καταγραφή των πολιτισμικών στοιχείων ακολουθώντας τη δομή του κειμένου.

1^η ενότητα: *Κατά μήκος του ποταμού... εκατοντάδες νεκρούς της Τραπεζούντας.*

Η ενότητα εισάγεται με ένα τετράστιχο²¹, το οποίο συνιστά το εισαγωγικό πολιτισμικό στοιχείο του διηγήματος.

Κατά μήκος του ποταμού

λευκά καβάκια...

για το θάνατό μου αν ακούσεις

μη δακρύσεις...

Δεν αποδίδεται σε κάποια από τις δύο κοινότητες, αλλά το περιεχόμενό του, ο θάνατος με την πλαισίωση του φυσιογεωγραφικού χώρου και των ανθρωπινων συναισθημάτων, εντάσσεται στη θεματολογία και των ποντιακών

²¹ Στο διήγημα προκαλεί εντύπωση η παρουσία αρκετών -για την έκταση του κειμένου- τετράστιχων.

τραγουδιών -στο πλαίσιο μιας ιστορικο-εξελικτικής θεώρησής τους²²- αλλά και στην παραδοσιακή μουσική του τόπου σήμερα²³. Στη συγκεκριμένη αναφορά ο θάνατος συνδέεται με τα ιστορικά συμφραζόμενα: *Το 1916 στην Τραπεζούντα εκδηλώθηκε επιδημία χολέρας γύρω από τις κωμοπόλεις...*

Σημειώνουμε και τη λέξη *καβάκια*, την οποία δεν αποδώσαμε στη μετάφραση με το σημασιολογικό ισοδύναμο *λεύκα* για να αναδειχθεί ένα ακόμα πολιτισμικό στοιχείο που εντάσσεται στο κοινό ελληνοτουρκικό λεξιλόγιο²⁴.

Τα *μοτίβα του ποταμού*²⁵ και της *λεύκας*²⁶ είναι κοινά στη δημοτική μουσική Ποντίων και Τούρκων του Πόντου διαχρονικά και εντάσσονται στα διαπολιτισμικά επιβιώματα της λαϊκής κουλτούρας στον χωροχρόνο του αφηγήματος.

²² Α. Κελεσίδου-Γαλανού, «Οι αντιλήψεις των Ποντίων για τη ζωή και το θάνατο στα ποντιακά δημοτικά τραγούδια και η φιλοσοφική τους θεώρηση». Στο: *Αρχαίον Πόντου*, Τ. 38 Α' *Συμπόσιον Ποντιακής Λαογραφίας*, Αθήναι 12-15/6/1981, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήναι, 1983, σσ. 307-323.

²³ Η ποντιακή αλλά και η τοπική διάλεκτος της τουρκικής στην περιοχή σήμερα φαίνεται πως επιτρέπουν την εύκολη δημιουργία τετράστιχων τραγουδιών. Τα συνήθη στιχουργικά μοτίβα κινούνται σε δύο επίπεδα: α. γεωφυσικό περιβάλλον (μετακινήσεις -χειμαδιά κλπ., όχθες του ποταμού -όπως στο συγκεκριμένο τετράστιχο-, δάση, περιβόλια με φουντουκιές, καλαμποκοχώραφα β. κύκλος της ανθρώπινης ζωής: γάμος, αγάπη, νοσταλγία, πόνος -αποχωρισμός, θάνατος-, ηρωισμός, αυτοθυσία. Εκφέρονται με ή χωρίς τη συνοδεία παραδοσιακών μουσικών οργάνων.

Για τη δημοτική μουσική παράδοση και τα επιβιώματά της στην περιοχή του αφηγηματικού χώρου στην Τουρκία σήμερα, βλ. <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr> (επίσημη ιστοσελίδα της Τραπεζούντας). Οι μελέτες των ποντιακών δημοτικών τραγουδιών αναδεικνύουν τις ομοιότητες που διαπιστώνονται διαχρονικά στην παραδοσιακή μουσική στον Πόντο στη Βόρεια Τουρκία (βλ. Π. Λαμπσίδης, *Δημοτικά τραγούδια του Πόντου*, Αθήνα, 1960· Α. Κελεσίδου-Γαλανού, *ό.π.*).

²⁴ Μ. Δημάση και Α. Νιζάμ, *Το κοινό Ελληνοτουρκικό Λεξιλόγιο*. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2004, σ. 34.

· καβάκι (το)	· είδος λεύκας που μοιάζει με κυπαρίσσι, λεύκα	· τουρκ.: kavak (ουσ.)	· είδος ψηλόκορμου δέντρου, υδρόφιλο, συγγενικό με την ιτιά, η λεύκα
----------------------	---	-------------------------------	---

²⁵ Για τον γεωφυσικό χώρο με σημείο αναφοράς τα βουνά και τα ποτάμια βλ. <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr>

²⁶ Στην περιοχή του Γκιόρελε μέχρι σήμερα ευδοκούν καστανιές, φουντουκιές, καρυδιές, φλαμουριές, πεύκα, κερασιές, κορομηλιές, μουριές και λεύκες, δέντρα κάποια από τα οποία αναφέρονται στο διήγημα. Βλ. σχετικά: <http://www.turkcebilgi.com/meyvecilik> και <http://www.keresteciler.org.tr>

2^η ενότητα: Ένας Ρωμιός κατοικούσε στην πόλη ... Σε μία βδομάδα με δυνατός πόνους πέθανε ο Ρωμιός.

Είναι η εκτενέστερη νοηματική ενότητα του κειμένου, στην οποία καταγράφεται η καθημερινότητα των δρώντων προσώπων τα οποία εκπροσωπούν, ουσιαστικά, τις δύο κοινότητες: Ρωμιούς/μουσουλμάνους.

Τα πολιτισμικά στοιχεία, σχεδόν στο σύνολό τους, αναδεικνύουν τον κοινό τόπο ως προς τον -υλικό- πολιτισμό²⁷. Οι αναφερόμενες διατροφικές συνήθειες

... μυρωδιά φρεσκοψημένου καλαμποκάλευρου και γαύρου...

... φρούτα και λαχανικά ... κεράσια και αγλάδια και μανιτάρια...

ανήκουν στην κουλτούρα της περιοχής και μέχρι σήμερα εντάσσονται στην πολιτισμική ταυτότητα τόσο των μουσουλμάνων κατοίκων του Πόντου²⁸ όσο και της ποντιακής παράδοσης σε επίπεδο εθνογραφικών και λαογραφικών μελετών αλλά και καθημερινών διατροφικών επιλογών με τον χαρακτήρα της συνεχιζόμενης παράδοσης²⁹.

Αντικείμενα καθημερινής χρήσης, αντικείμενα που συνδέονται με τη

²⁷ Ως υλικός πολιτισμός ορίζεται το σύνολο των παραγόντων του φυσικού περιβάλλοντος που μετασχηματίζονται από τα πρόσωπα μέσω μιας διεπιδραστικής σχέσης της πολιτισμικής καθημερινής συμπεριφοράς. Στο πλαίσιο αυτής της σημασιοδότησης περιλαμβάνει υλικά αντικείμενα αλλά και ιδέες, γλώσσα, παραδόσεις, ήθη - έθιμα (J. Deetz, *In small things forgotten*, University of California Press, California, 1977, pp. 24-25. Στο: Κ. Μπάδα, «Από την έρευνα του υλικού βίου και πολιτισμού ως τη μελέτη του συνολικού πολιτισμού της καθημερινότητας». *Εκπαιδευτικό Υλικό, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό*, 2011). Η συγκεκριμένη επιστημονική θεώρηση του πολιτισμού εξυπηρετεί τη σημειωτική ανάλυση που επιχειρούμε, αφού αντιμετωπίζουμε τις αναφορές ως «αντικείμενα» σημείων και σημασιών (βλ. σχετικά: Α. Οικονόμου, *Υλικός πολιτισμός: Θεωρία, Μεθοδολογία, Αξιοποίηση. Σύνομη Επισκόπηση*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2014).

²⁸ Η ιστορία του γαύρου/hamsi ως μέρος της διατροφής των κατοίκων του νότιου Πόντου διαχρονικά -οι πρώτες μαρτυρίες αναφέρονται χιλιάδες χρόνια πριν- καταγράφεται στον διαδικτυακό τόπο:

<http://www.balikavi.net/forum/archive/index.php/t-4808.html>

Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν καθιερωθεί ετήσιες εορταστικές εκδηλώσεις - φεστιβάλ με θεματικό άξονα τον γαύρο. Το καλαμποκάλευρο, επίσης, αποτελεί συχνόχρηστο υλικό στην τοπική κουζίνα (βλ. <http://www.nefisyemektarifleri.com/hamsi-tava-tarifi/>). Πληροφορίες για τη θέση του γαύρου (χαψί) στην ποντιακή κουλτούρα, βλ. Α. Κοντοειδή, «Η αλεία στον Πόντο». Στο: *Αρχαίον Πόντου, Τ. 38 Α' Συμπόσιον Ποντιακής Λαογραφίας Αθήναι 12-15/6/1981*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήναι, 1983, σσ. 493-498.

²⁹ Βλ. Α. Παυλίδης, «Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας (1900-1914) και η ιδεολογική κυριαρχία των Ελλήνων στον Πόντο. Κοινωνία και Εκπαίδευση». Στο: *Περιοδικόν Αρχαίον του Πόντου, Παράρτημα 24*, σ. 21 κ.α. Στο ίδιο: Π. Κοντογιάννης, *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας, Έκδοση του Συλλόγου προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων*, Αθήναι, 1921, σσ. 90-92.

μουσική και την καλλιτεχνική έκφραση και δράσεις οργάνωσης της κοινωνικής/οικονομικής ζωής αποδίδονται με λέξεις από το κοινό λεξιλόγιο Ελλήνων και Τούρκων, με κοινές σημασίες:

... ο Νίκος πήρε τον κεμεντζέ³⁰ από τον τοίχο που ήταν κρεμασμένος και άρχισε να παίζει, όπως έκανε κάθε μέρα...

... Την ώρα που ετοιμάζε το φαγητό τον συνόδευε ο ήχος του κεμεντζέ και σιγά σιγά αισθάνθηκε καλύτερα...

Ο κεμεντζές -η λύρα- αποτελεί στοιχείο κουλτούρας και για τις δύο κοινότητες³¹.

...Την άλλη μέρα ο Κώστας πούλησε πέντε φανάρια στους χωρικούς που ήρθαν στο παζάρι³² και ήταν πολύ χαρούμενος..... έβαλε το φαγητό στο σοφρά³³ που ήταν φτιαγμένος από πεύκο...

³⁰ Μ. Δημάση και Α., Νιζάμ, *Το κοινό Ελληνοτουρκικό Λεξιλόγιο*. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2004, σ. 43.

κεμεντζές	τρίχορδη	τουρκ.: kemençe	κεμενçe	τρίχορδο	μικρό μουσικό
(ο) (ουσ.)	ποντιακή	<περσ.: kemânçe:	(ουσ.)	όργανο που μοιάζει με τη	
	λύρα	δοξάρι		λύρα	

³¹ Η λύρα ήταν και είναι το κύριο όργανο για την ποντιακή παραδοσιακή μουσική. Ως όργανο έχει τη δυνατότητα -ιδιόμορφη και μοναδική- να εκφράζει διαδοχικά διάφορα -συχνά αλληλοσυγκρουόμενα- αισθήματα με τον τρόπο τού τόσο ιδιαίτερου παιξίματός του... συνδυάζει το αγωνιστικό πάθος με τον λυρισμό (βλ. Αν. Ιορδάνογλου, *Η ποντιακή μουσική έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα*. Διαθέσιμο στο: <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=23514&subid=11&pubid=8194822&imgid=7017280>

Το Γκιόρελε, επίσης, χαρακτηρίζεται σήμερα ως η πρωτεύουσα της λύρας. Οι κατασκευαστικές τεχνικές είναι κοινές. Υλικό κατασκευής: ξύλο κορομηλιάς (λιγότερο συχνά φουντουκιάς κ.ά) (βλ. σχετικά στο: <http://www.kemence.com/>).

³² Μ. Δημάση και Α., Νιζάμ, *Το κοινό Ελληνοτουρκικό Λεξιλόγιο*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2004, σσ. 73-74.

παζάρι	1. υπαίθριος χώρος, όπου, κατά	μσν.:	pazar	1. χώρος που γίνονται αγορο-
(το)	τακτά διαστήματα, συγκεντρώνο-	παζάρι	(ουσ.)	πωλησίες ζώων
(ουσ.)	νται έμποροι και παραγωγοί για να	<τουρκ.:		και αγαθών 2. η
	πουλήσουν τα προϊόντα τους, ε-	pazar		πρώτη μέρα της
	μποροπανήγυρις// εβδομαδιαία λαϊ-			εβδομάδας 3.
	κή αγορά 2. διαπραγμάτευση της			αγοροπωλησία
	τιμής ενός προϊόντος, παζάρεμα //			
	(μειωτικά) για διαπραγμάτευση α-			
	θέμιτης συναλλαγής			

³³ Μ. Δημάση και Α., Νιζάμ, ό.π., σ. 90.

Οι σχέσεις σε επίπεδο οικογενειακής κουλτούρας καταγράφουν σεβασμό και υπακοή στον πατέρα και για τις δύο οικογένειες, ακολουθώντας τις διαπιστώσεις μελετών οι οποίες αναδεικνύουν την πατριαρχική δομή και στην ποντιακή και στη μουσουλμανική οικογένεια³⁴. Η καθημερινότητα αξιολογείται για την ανάδειξη των κοινών πολιτισμικών στοιχείων και της ευμενούς διάθεσης ως προς την αποδοχή του ισότιμου «άλλου».

Τα ονόματα των δρώντων προσώπων συνδέουν την αληθοφανή αφήγηση με την πραγματικότητα όσον αφορά τον ιστορικό χρόνο, υπενθυμίζοντας τη διαφορετικότητα των ταυτοτήτων: Κώστας-Νίκος→Ρωμιοί. Η ονοματοδοσία οροθετεί τη θρησκευτική ταυτότητα³⁵.

Αβνί-Σελιμέ → μουσουλμάνοι σύμφωνα με τις λεκτικές επιλογές του συγγραφέα, Τούρκοι στο ιστορικο-κοινωνικο-πολιτισμικό συγκείμενο του αφηγηματικού και του ιστορικού χρόνου³⁶. Τα συγκεκριμένα ονόματα σκια-

· σοφράς ·	· ανατολίτικο στρογγυλό, ξύ-	· τουρκ.: sofra ·	· sofra ·	· 1. στρωμένο τραπέζι 2.
· (ο) ·	· λινο και πολύ χαμηλό τρα-	· sofra ·	· (ουσ.) ·	· φαγητό, προσφορά φαγη-
· (ουσ.) ·	· πέξι φαγητού γύρω από το	· (από τα	·	· τού 3. το σύνολο αυτών
	· οποίο οι άνθρωποι κάθονται	· αραβ.)	·	· που κάθονται για φαγητό
	· σε μαξιλάρια ή στο δάπεδο	·	·	· 4. πρωκτός

³⁴ Για τη δομή της ποντιακής οικογένειας βλ. Ε. Χειμωνίδη, «Δομή της ποντιακής οικογένειας και ιεράρχηση των μελών της». Στο: *Αρχαίον Πόντου, Τ. 38 Α' Συμπόσιον Ποντιακής Λαογραφίας Αθήναι 12-15/6/1981*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήναι, 1983, σσ. 372-380.

Η δομή της οικογένειας και ο σεβασμός προς τους γονείς με ιεραρχικά πρώτο το πατρικό μορφοειδωλό υπαγορεύεται και από το *Κοράνιο*: βλ. «Σούρα ελ-Ισρά/23».

³⁵ Τα ονόματα των Ρωμίων συνδέουν την ονοματοδοσία με τη μαρτυρία της πίστης. Ο κατά περίπτωση αναγνώστης έχει τη δυνατότητα να διατυπώσει ερμηνευτικές απόψεις οι οποίες φτάνουν μέχρι τη σύνδεση της πληθυσμιακής σύνθεσης της περιοχής με την Ιστορία [Κώστας - (Μ.) Κωνσταντίνος - Βυζάντιο (και Διάταγμα της ανεξιθρησκίας)] ή με τις θρησκευτικές δοξασίες: Νίκος-Άγιος Νικόλαος-προστάτης των ναυτικών→Γκιόρλεε-παραθαλάσσια πόλη-άνθρωποι που ζουν με και από τη θάλασσα→Αβνί - καπετάνιος. Οι συνυποδηλούμενες πληροφορίες δημιουργούν έναν πολυσημικό αφηγηματικό καμβά που επιτρέπει την πολλαπλή πρόσληψη του κειμενικού νοήματος.

³⁶ Οι επιλογές των ονομάτων των μουσουλμάνων πρωταγωνιστών δεν φαίνεται, επίσης, να είναι τυχαίες. Αβνί/Avni: αντρικό όνομα που αποδίδεται ως αυτός που σχετίζεται με τη βοήθεια. Ο Μωάμεθ ο Β' υπέγραφε τα ποιήματά του με αυτό το όνομα (Α. Dilipak ve N. Meriç, *Ansiklopedik İsim Sözlüğü*, Risale Yayinevi, İstanbul, 2000, σ. 16. Διαθέσιμο στο: http://www.sevde.de/Isim_Sozlugu/Isim_Sozlugu.htm).

Σελιμέ/Selime είναι το θηλυκό του Σελίμ/Selim. Σε όλα τα τουρκικά λεξικά το ερμηνευμα της λέξης Σελίμ/Selim σημαίνει: 1. άντρας χωρίς ελάττωμα, γερός-υγιής, ευθύς-ορθός-σωστός-τίμιος. 2. ακίνδυνος, αβλαβής, διασωθείς, απαλλαγμένος, ελευθερωμένος 3. καθαρός, ειλικρινής-εγκάρδιος (Α. Dilipak ve N. Meriç, ό.π. σ. 332). Οι ίδιες σημασίες και στο:

γραφούν συμπεριφορές του «ανήκειν» στην κοινότητα για πρόσωπα που εμφορούνται από τις ηθικές αξίες του θρησκευτικού-κοινωνικού περιβάλλοντος της εποχής των αφηγηματικών δρώμενων.

Ο συγγραφέας συνδέει σταθερά τα τελευταία με τον ιστορικό χρόνο. Έτσι, τα συμπτώματα της ασθένειας του πατέρα εντάσσουν τον θάνατό του στην επιδημία χολέρας που αναφέρεται στην πρώτη ενότητα, προοικονομώντας στοιχεία της πλοκής. Ο θάνατος τοποθετείται στο 1916.

3^η ενότητα: *Ο Νίκος ήταν ολομόναχος σ' αυτόν τον κόσμο... Ο Νίκος πάγωσε.*

Η ενότητα θα μπορούσε να έχει διαιρεθεί στις διακριτές υποενότητες με σημείο αναφοράς τον αφηγηματικό χρόνο. Επιλέξαμε αυτή τη συναιρετική νοηματικά-χρονικά ενότητα, η οποία αναφέρεται στη ζωή του Νίκου μετά τον θάνατο του πατέρα του και μέχρι τον διωγμό των Ρωμιών από τον Πόντο.

Για μια λεπτομερέστερη αναφορά των στοιχείων πολιτισμού τοποθετούμε το περιεχόμενο του συγκεκριμένου τμήματος του διηγήματος στο πλαίσιο του αφηγηματικού αλλά και του ιστορικού χρόνου:

Χωροχρόνος: Σαμψούντα - Görele: 1919-1923 ή 1924.

Η ενηλικίωση των δύο νέων πλαισιώνεται από συμπεριφορές που συναρτώνται πλέον με τα κοινά αλλά και τα διαφορετικά στοιχεία των δύο ταυτοτήτων, με σαφείς αναφορές στον «άλλο» που είναι ο Ρωμίος.

Ο ιστορικός χρόνος στον οποίο εντάσσονται τα συμβάντα της προσωπικής ζωής του Νίκου δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια. Με σημείο αναφοράς την απόβαση του Κεμάλ στην περιοχή το 1919 τίθεται αυτή η χρονολογία ως το πρώτο πιθανό σημείο χρονικής οροθέτησης. Η αναφορά όμως «*Τα χρόνια έφαγαν τη ζωή του Νίκου και η μοναξιά του άσπρισε τα μαλλιά.*» δεν αιτιολογείται για το διάστημα 1916 (θάνατος του πατέρα, ο Νίκος 15ετής)-1919. Μάλλον τοποθετείται στο 1923 ή το 1924, χρονολογία απομάκρυνσης/διωγμού των τελευταίων Ρωμιών της περιοχής του νότιο-ανατολικού Πόντου³⁷.

Ι. Χλωρός, *Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν*, Τ. Α', εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1899, σ. 886, στο Μ. Δημάση, *Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού και η σημειωτική συμβολή τους στην αφηγηματική πλοκή*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 209). Τα αποδιδόμενα χαρακτηριστικά, κατ' αναλογία, αφορούν και το όνομα Σελιμέ του κειμένου.

³⁷ Η φυγή του Νίκου μπορεί να τοποθετηθεί α. την άνοιξη του 1923. Από τον Νοέμβριο του 1922 μέχρι τον Μάρτιο του 1923, με εντολή απέλασης σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα,

Ο νεαρός Ρωμιός αποκαταστάθηκε κοινωνικά στο επαγγελματικό επίπεδο με την υποστηρικτική παρουσία του Αβνί, η συμπεριφορά του οποίου χαρτογραφείται ως πατρική³⁸.

Η αφηγηματική πλοκή από την ενότητα αυτή και μέχρι το τέλος του διηγήματος εγκεντρίζεται στον πρόδηλο αλλά ανομολόγητο νεανικό έρωτα του Νίκου και της Σελιμέ, που αποτελεί τον άξονα της επιθυμίας για τον νεαρό Ρωμιό, εξελισσόμενο με τη διαρκή υποστηρικτική παρουσία της λύρας/του κεμεντζέ, της ποντιακής λύρας που είναι ουσιαστικά το κύριο «δρων πρόσωπο»³⁹ της αφηγηματικής δράσης και συνιστά τον άξονα της δύναμης γι' αυτόν. Είναι παρούσα σε στιγμές πόνου και χαράς για να τραγουδήσει τη φύση και τον άνθρωπο.

Τα δημοτικά τετράστιχα τραγούδια της ενότητας αναφέρονται συνοποδηλωτικά στον έρωτα αλλά και στο χώρο ως διάσταση του ιστορικού και του αφηγηματικού χρόνου... *θα σας εξαπατήσουν, παιδί μου με νεύματα παραπλανητικά...*

...

*Του Görele το παζάρι
τρία κάστρα περιφράζουν
Χαράμι έγιναν τα χρόνια μου
από τη μέρα που σ' αντίκρισα...*

Το παζάρι, ως χώρος συνύπαρξης και συνδιαλλαγής των δύο κοινοτήτων, εμφανίζεται προστατευμένο από τα μνημεία του παρελθόντος που

οι Έλληνες του Πόντου εγκατέλειπαν τόπο και περιουσίες και στοιβαγμένοι στα καταστρώματα και τα αμπάρια τουρκικών πλοίων έφταναν αρχικά στην Κωνσταντινούπολη και στη συνέχεια προωθούνταν στην Ελλάδα (Μ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας Εθνοτοπικής Ταυτότητας*. Κεφάλαιο: *Η ολοκλήρωση των διωγμών (1919-1924)*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2000, σ. 118) β. την άνοιξη του 1924. Τον Μάρτιο του 1924 άρχισε η εφαρμογή της συνθήκης περί ανταλλαγής των πληθυσμών, οπότε ό,τι είχε απομείνει από τον ελληνισμό επιβίβαστηκε σε ελληνικά ατμόπλοια και αναχώρησε από τον Πόντο προς περιοχές του ελληνικού κράτους (ό.π., σ. 119).

³⁸ Πρόκειται για άμεση σύνδεση της συμπεριφοράς με το σημαίνόμενο του ονόματος, βλ. υποσημείωση 36.

³⁹ Ο κεμεντζές εμπλέκεται σε όλο το αφήγημα σε διαμορφωμένες ή προσδοκώμενες να διαμορφωθούν δυαδικές θέσεις/αντιθέσεις, οι οποίες ανιχνεύονται και καταγράφονται με το αφηγηματικό μοντέλο του Greimas (βλ. Α. Μπενάτης, *Θεωρία της λογοτεχνίας, δομισμός και σημειωτική*, Καλέντης, Αθήνα, 2010, σσ. 149-150· Ε. Ξανθοπούλου, «Ποίος ήταν ο φονεύς του αδερφού μου: σημειωτική προσέγγιση με το μοντέλο του Greimas». Στο: *Πρακτικά Δημερίδας Ζητήματα Διδασκαλίας της Λογοτεχνίας, 19-20 Οκτωβρίου, Κομοτηνή, Mare Ponticum*, 2012· Ευ. Φρυδάκη, *Η Θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*, Κριτική, Αθήνα, 2013, σ. 141).

τεκμηριώνουν τη σχέση των Ρωμιών με την περιοχή. Η κοινή -ως προς το σημαίνουν αλλά όχι ως προς τα σημαινόμενα- στο ελληνoturκικό λεξιλόγιο μέχρι σήμερα λέξη *χαράμι*⁴⁰ αποδομεί την εικόνα της ειρηνικής συνύπαρξης και οδηγεί τον αναγνώστη στην -με ανακούφιση- αποδοχή του κλίματος της ευμενούς ουδετερότητας που ακόμα διαπιστώνεται στο επίπεδο των διαπροσωπικών σχέσεων.

Ο συγγραφέας επιλέγει τη χρονική επιτάχυνση, η οποία οροθετεί και τη «μεταστροφή» του μουσουλμάνου⁴¹ πατέρα:

-Ωραία που παίζεις! Στο γάμο της κόρης μας όμως δεν θα μπορέσουμε να σε καλέσουμε...

Η εξέλιξη της αφηγηματικής πλοκής προοικονομείται στις ρητές αναφορές στη θρησκευτική ετερότητα:

... Ένας νεαρός χριστιανός δεν μπορούσε να ζητήσει σε γάμο κοπέλα από μουσουλμανική οικογένεια...

...-Γιατί η θρησκεία είναι διαφορετική; Γιατί αγαπάω τη Σελιμέ; Γιατί είμαι εδώ;...

... Τη διαφορά της θρησκείας, την αγάπη για τη Σελιμέ τα είχε συνειδητοποιήσει ο νεαρός λυριτζής...

Στην ενότητα εμφανίζεται η αμφισβήτηση του «ανήκειν» από τον νεαρό Ρωμιό. *Γιατί είμαι εδώ;...* Η ταύτιση ιδιαίτερης πατρίδας/εμπειρικού-βιωματικού χώρου με την ευρύτερη έννοια της πατρίδας στο επίπεδο της αυτοδήλωσης έχει πλέον διαταραχτεί και ανοίγει τον διάλογο -τον εσωτερικό διάλογο- για τη δόμηση της εθνικής ταυτότητάς του ως «άλλου».

4^η ενότητα: *Όταν έφτασε στο μαγαζί ο υπάλληλος... Μέσα μου έκλαψα...*

Στην ενότητα καταγράφονται τα γεγονότα του ιστορικού χρόνου, τα οποία

⁴⁰ Μ. Δημάση και Α. Νιζάμ, *Το κοινό Ελληνoturκικό Λεξιλόγιο*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2004, σ. 113.

χαράμι (ως για κάτι που γίνεται ή ξοδεύεται ανώφελα, χωρίς να το αξίζει ή χωρίς κέρδος // κατάρα: χαράμι να του γίνει να μην το απολαύσει	τουρκ.: haram (από τα αραβ.) με βάση τη φρ.: haram olsun: να μην το χαρείς	haram (2, ουσ. / επίθ.)	1. ό,τι είναι απαγορευμένο για τη θρησκεία 2. (μεταφορικά) απαγορεύεται
--	--	--------------------------------	--

⁴¹ Η ένωση μουσουλμάνας με μη μουσουλμάνο απαγορευόταν στον αφηγηματικό και ιστορικό χρόνο του διηγήματος (η απαγόρευση ισχύει μέχρι σήμερα στο πλαίσιο των ηθικών υποχρεώσεων/δεσμεύσεων. Βλ. «Σούρα ελ- Μούμτεχινε, 10»). Η πίστη και η αφοσίωση στις θρησκευτικές επιταγές μπορούμε να πούμε ότι συνδέεται και με το ιστορικό σημαινόμενο του ονόματος Αβνί, διαπίστωση που τεκμηριώνει την άποψη, που ήδη έχει διατυπωθεί, ότι και τα ονόματα δεν αποτελούν τυχαία επιλογή του συγγραφέα.

συμπίπτουν με αυτά του αφηγηματικού και αφορούν την περίοδο από την επίσημη ανακοίνωση της -βίαιης ως προς τη δυνατότητα μη αποδοχής, σύμφωνα με το διήγημα- εγκατάλειψης της πόλης/της περιοχής/της χώρας μέχρι τη φυγή του πρωταγωνιστή.

Χωροχρόνος: Τραπεζούντα-Görele: 10 Απριλίου⁴² (άνοιξη 1923 ή 1924)⁴³
...Όταν έφτασε στο μαγαζί ο υπάλληλος και του έδωσε το χαρτί με τις υπογραφές, τα δάκρυα είχαν στεγνώσει πάνω στη λύρα... Η μειονότητα των Ρωμιών έπρεπε να εγκαταλείψει σε μια βδομάδα τη χώρα...

Τα πολιτισμικά στοιχεία της ενότητας υπηρετούν την αφηγηματική εξέλιξη.

Τον Ρωμιό πρωταγωνιστή συνοδεύει η τελευταία λύρα, τυλιγμένη σε ένα κίτρινο πανί. Το κίτρινο χρώμα στο συγκεκριμένο κειμενικό περιβάλλον παρουσιάζει τη δυνατότητα μιας εξελισσόμενης πολυσημίας η οποία συναρτάται με την εθνική, θρησκευτική και ευρύτερα πολιτισμική ταυτότητα του σύγχρονου αναγνώστη. Έτσι, στα σύγχρονα λεξικά αλλά και σε μελέτες για τον συμβολισμό των χρωμάτων και στις δύο κουλτούρες (ελληνική-τουρκική) σημαίνει:

ζωντάνια, χαρά, λύπη, στεναχώρια, φθινόπωρο, (κάτι) προσωρινό, λεπτότητα και ευγένεια⁴⁴, δυναμισμό, φιλοδοξία, ρυθμίσεις στις σχέσεις, συμπάθειες ή αντιπάθειες διευκρινισμένες κ.ά.⁴⁵.

⁴² Στα ιστορικά κείμενα -τουρκικές πηγές- η 10^η Απριλίου 1918 αναφέρεται ως η ημέρα κατά την οποία η τουρκική Βουλή αποφάσισε την απομάκρυνση όλων των κατοίκων που δεν είχαν τουρκική καταγωγή. Οι εφημερίδες της εποχής αντέδρασαν διερευνώντας τα υποκρυπτόμενα της απόφασης, η οποία δεν εφαρμόστηκε και μάλιστα λίγους μήνες μετά την υπογραφή της επέστρεψαν οι εκδιωχθέντες Αρμένιοι και έγινε προσπάθεια ανάκτησης της εμπιστοσύνης μεταξύ των διαφορετικών, με βάση εθνοτικά χαρακτηριστικά, κοινοτήτων αλλά και των κοινοτήτων αυτών προς την Πολιτεία (βλ. İ. Atnur, «Osmanlı Hükümetleri ve Tehcir Edilen Rum ve Ermenilerin İskanı Meselesi», *Atatürk Yolu*, 1994, σ. 121-139).

⁴³ Βλ. υποσημείωση 37. Η συγκεκριμένη χρονική αναφορά (10 Απριλίου) μάλλον αποτελεί επιλογή του συγγραφέα ώστε να αναπαραστήσει την ολοκλήρωση του διωγμού η οποία είχε αποφασιστεί το 1918.

⁴⁴ Για τους συμβολισμούς του κίτρινου χρώματος στην τουρκική κουλτούρα γενικά βλ. <http://www.sorularlailamiyet.com/article/16995/renkler-yesil-krmizi-beyaz-siyah-hakkinda-bilgi-verir-misiniz-renklerin-dinimize-gore-bir-anlami-var-mi.html>

⁴⁵ Δ. Παντζαρίδου, «Το παιδικό σχέδιο ως εργαλείο για την αξιολόγηση της ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης του νηπίου», *ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ* 15, 2009, διαθέσιμο στο: https://docs.google.com/document/d/1WliAfDlmJAzpfcfAFzft3EZ_84Ac4WgE80pT8syvKg/edit?hl=en&pli=1

Σε τεχνικές υποστήριξης της δημιουργικότητας στην εκπαίδευση σημαίνει αισιοδοξία και θετική σκέψη (βλ. Δ. Τσακίρη και Μ. Καπετανίδου, «Τεχνικές για την ανάπτυξη

Στο συγκεκριμένο ιστορικό-κοινωνικό-πολιτισμικό συγκείμενο (ιστορικός-/αφηγηματικός χωροχρόνος - Έλληνας/Τούρκος αναγνώστης σήμερα) το κίτρινο πανί συνειρμικά συνδέεται με τη σημαία του Βυζαντίου και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αποκτώντας ιδεολογικό σημασιολογικό υπόβαθρο⁴⁶ από τον Έλληνα -και από τον Τούρκο- και με την ιδεολογία του Ισλάμ από τον Τούρκο⁴⁷ (με την προϋπόθεση ευσεβούς συνείδησης και γνώσης του δογματικού περιεχομένου της πίστης του και των ερμηνευτικών κειμένων).

Η Σελιμέ είναι παρούσα, πιστή στον έρωτα αλλά και στην οικογενειακή θρησκευτική/κοινωνική παράδοση που δεν επέτρεπε αμφισβήτηση της απαγόρευσης για τον γάμο.

Η λύρα, το μοτίβο του ποταμιού/ρυακιού και της αγάπης συνοδεύονται από ένα κοινό πολιτισμικό στοιχείο στο επίπεδο της λαϊκής κουλτού-

της δημιουργικής σκέψης». Στο: Επιμ. Β. Κουλαϊδής, *Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις για την ανάπτυξη της κριτικής και δημιουργικής σκέψης για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση*, ΟΕΠΕΚ, Αθήνα, 2007.

⁴⁶ Βλ. σχετικά κείμενα στους διαδικτυακούς τόπους: Το κίτρινο χρώμα - ελληνικές σημαίες <http://www.novafm106.gr/articles/politic-history/1847-hellenic-flag.html> και <http://users.sch.gr/zskafid/simea3c.htm>

⁴⁷ Θα μπορούσε να σημειωθεί και η πιθανή σύνδεση του χρώματος από τον Τούρκο αναγνώστη, εφόσον η θρησκεία αποτελεί στοιχείο της ταυτότητάς του, με τα χρώματα του Ισλάμ, (λευκό, πράσινο, κόκκινο, κίτρινο), για την προέλευση του συμβολισμού των οποίων από τον Μωάμεθ και την οικογένειά του βλ. Y. Agah Bin Salih El İstanbuli, *Tarikat Kiyafetlerinde Sembolizm*, Ocak yayınları, İstanbul, 2005, σ. 124. Συγκεκριμένα, για το κίτρινο χρώμα υπάρχουν πηγές στις οποίες αναφέρεται ότι αποτελούσε ενδυματολογική επιλογή για τον Μωάμεθ (Buhaří, Libas, 37; İbn Hacer, 10/305, 308) αλλά και άλλες στις οποίες ο Προφήτης φέρεται να διαμορφώνει, μέσω νουθεσιών, πεποιθήσεις των πιστών στο επίπεδο της ετερόνομης ηθικής, καθώς και στάσεις που αποτρέπουν τους μουσουλμάνους να χρησιμοποιούν το κίτρινο χρώμα, το οποίο -κατά δήλωσή του- παραπέμπει στους χριστιανούς -υπόρρητη αναφορά/σύνδεση με το Βυζάντιο- (βλ. σχετικά στο: <http://www.Mumsema.org/>). Στην πηγή αυτή αναφέρεται η οργισμένη αντίδραση του Μωάμεθ όταν διαπίστωσε ότι τυλίχτηκε ο ομφάλιος λώρος του παιδιού της κόρης του σε κίτρινο πανί και η παρέμβασή του για την άμεση αντικατάσταση με λευκό, καθώς και μαρτυρίες για παρατηρήσεις του σε άντρες που φορούσαν κίτρινου χρώματος ρούχα: *-Είναι χριστιανικό χρώμα! Μακάρι να είχες ρωτήσει!*

Συνοψίζοντας σημειώνουμε τα εξής: το κίτρινο χρώμα αβίαστα συνδέεται με την ταυτότητα του σύγχρονου Έλληνα και από τις δύο ομάδες αναγνωστών (Έλληνες-Τούρκους) εφόσον η ιδεολογική «αντιπαράθεση» εγκεντρίζεται σε συμβολικό επίπεδο στην κίτρινη σημαία του Βυζαντίου-Πατριαρχείου, χωρίς να είναι προαπαιτούμενη η θρησκευτική και ιστορική γνώση. Αντίθετα για τον Τούρκο αναγνώστη η σύνδεση του χρώματος με το Ισλάμ απαιτεί ουσιαστική μελέτη και γνώση της θρησκείας αφού δεν ανήκει στην ομάδα των αδιαμφισβήτητων «ιερών χρωμάτων».

ρας, το οποίο συνδέεται με λαϊκότροπες πρακτικές υποστήριξης της ανάμνησης του αγαπημένου προσώπου που απομακρύνεται:

Πέρασε από μας η αγάπη

Πάρε τα μαλλιά⁴⁸ σου από την τσέπη μου.

Ο προβληματισμός του Νίκου συνεχίζεται.

...Σκεφτόμουν τη χώρα και μέσα μου έκλαψα...

Ποια χώρα; Ποια πατρίδα; Η Ελλάδα τις στιγμές του μεγάλου πόνου για τον ξεριζωμό είναι η ξενιτιά. Η φυγή γίνεται μοιρολόγι για τη «μειονότητα» των Ρωμιών. Και η λύρα, τυλιγμένη στο «κίτρινο» πανί οροθετεί τα νέα σημαινόμενα των λέξεων: χώρα, πατρίδα, Ελλάδα...

Ο συγγραφέας αποφεύγει να περιγράψει τα γεγονότα που οδήγησαν στο διωγμό των Ποντίων και του πρωταγωνιστή από το Γκιόρελε. Επιλέγει μια καταγραφή σχεδόν δημοσιογραφική και αποστασιοποιημένη από το ιστορικό συγκείμενο. Επιμένει όμως στη λεπτομερή περιγραφή των εσωτερικών συγκρούσεων του Ρωμιού, μέσα από την οποία ο αναγνώστης προσλαμβάνει τον ορισμό της πατρίδας που συνθέτουν η αγάπη για τον γεωφυσικό χώρο και τους συνθετικούς του παράγοντες, η οικογένεια, οι τάφοι των αγαπημένων, οι καθημερινές συνήθειες και τα έθιμα, ο έρωτας...

Με ένα μεγάλο πλοίο, στα σκοτεινά νερά της Μαύρης Θάλασσας, ταξίδεψε ο λυριτζής. Η καρδιά του ήταν γεμάτη πόνο για τον πατέρα, τη μονάκριβη αγάπη, την πόλη που γεννήθηκε, τους φίλους που άφηνε πίσω. Στα μάτια εκατοντάδων προσφύγων κυλούσαν δάκρυα, στο κορμί φώλιαζε ο πόνος και στο στόμα τους το μοιρολόγι:

Στο δρόμο για την Ελλάδα

Γονάτισα... έπεσα κάτω.

Σκεφτόμουν τη χώρα και

μέσα μου έκλαψα...

Ο συγγραφέας επιμένει στη λεπτομερή, για το μέγεθος του κειμένου, περιγραφή των εσωτερικών και εξωτερικών, πλέον, συγκρούσεων του Πόντιου ήρωα.

5^η ενότητα: *Μετά από μερικά χρόνια η Σελιμέ αρραβωνιάστηκε... Μην περιμένεις να γυρίσω...*

⁴⁸ Για τον Έλληνα αναγνώστη είναι αναγνωρίσιμη πρακτική σε ένα επίπεδο ρομαντικής θεώρησης του παρελθόντος ως προς τις ανθρώπινες σχέσεις. Οι ίδιες πρακτικές καταγράφονται και για την τουρκική κουλτούρα, κυρίως για τις περιπτώσεις που απομακρύνεται ο άντρας για να στρατευτεί ή να εργαστεί (βλ. σχετικά στο: <http://www.uludagsozluk.com/k/sevgiliden-bir-tutam-sac-almak/>).

Η ενότητα εισάγεται με μια χρονική επίσπευση: *Μετά από μερικά χρόνια...*

Χώρος: Τραπεζούντα- Görele

Χρόνος: αόριστος - μετά τη φυγή του Νίκου, σύμφωνα με το κείμενο στο συγκεκριμένο σημείο. Ορίζεται όμως ως τέλος του αφηγηματικού χρόνου, όπως έχει σημειωθεί, στα αυτοαναφορικά σχόλια του συγγραφέα: 1930.

Η Σελιμέ αρραβωνιάζεται. Τα έθιμα του γάμου ταυτίζονται στη λαϊκή κουλτούρα και των δύο κοινοτήτων στο συγκεκριμένο του ιστορικού χωροχρόνου.

-οι νέοι χόρευαν με τη συνοδεία του κεμεντζέ

-με τη συνοδεία των κρότων των όπλων⁴⁹.

Ένωθε μόνη. Ονειροπολούσε ακούγοντας τη λύρα. Μία σφαίρα έκοψε ένα κλαδί από τη φουντουκιά... Ο συγγραφέας δεν εκθέτει τις εσωτερικές συγκρούσεις της στον αναγνώστη.

... Μία σφαίρα έκοψε ένα κλαδί από τη φουντουκιά. Έπεσε στα πόδια της. Ταράχτηκε... Σα να ζύπνησε από το όνειρο. Έσκυψε κι έκοψε τον καρπό από το κλαδί. Ήταν ένα άγουρο, δίκαρπο φουντούκι....

Το δίκαρπο φουντούκι στο χέρι της μέλλουσας νύφης δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την κατάθεση πολλαπλών αφηγηματικών εκδοχών για τη

⁴⁹ Οι πυροβολισμοί ως συνοδευτική εκδήλωση των εθίμων του γάμου γνωρίζει αποδοχή και σήμερα σε πολλές περιοχές της Ελλάδας αλλά και του Γκιόρελε. Έτσι, παρατηρείται μια διαχρονική και συγχρονική κοινή πολιτισμική συμπεριφορά [βλ. σχετικά πληροφορίες για την ιστορικότητα του εθίμου στην περιοχή που ορίζει τον αφηγηματικό χώρο: N. Yilmaz, *Eskiden Giresun'da Düğün*. Διαθέσιμο στο: <http://www.giresunili.net/vgiresundugunleri.html> (σηματοδοτεί την άφιξη και το καλωσόρισμα των συγγενών, καλεσμένων στο γάμο)].

Σύμφωνα με την ποντιακή παράδοση, πολλοί από τους καλεσμένους ήταν αρματωμένοι με πολεμικά όπλα της εποχής. Καθοδόν πυροβολούσαν στον αέρα κατ' επανάληψη, έκαναν τον λεγόμενο ντοναϊμάν και προσέδιδαν περισσότερη λεβεντιά και κέφι στην όλη πανηγυρική εκδήλωση. Με τους πυροβολισμούς, βέβαια, ειδοποιούνταν και στο σπίτι της νύφης ότι έρχονται να την πάρουν (Στ. Κυριακίδης, «Ο χωριάτικος ποντιακός γάμος». Στο: *Αρχείον Πόντου Τ. 38 Α' Συμπόσιον Ποντιακής Λαογραφίας Αθήναι 12-15/6/1981*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήναι, 1983, σσ. 257-262). Οι οπλοφόροι αποτελούσαν, επίσης, την ασφάλεια όσων διασκεδάζαν και εγγυούνταν την απρόσκοπτη διεξαγωγή του γάμου και τη σκληρή τιμωρία τυχόν ταραχοποιών στοιχείων. Η εργασία αναφέρεται στα του γάμου στο νομό της Τραπεζούντας κατά το τέλος του προηγούμενου αιώνα και προ των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913 και αυτό επειδή μετά το τέλος του πολέμου οι αυξημένες καταπιέσεις των Τούρκων κατά των Ποντίων ραγιάδων δεν άφηναν περιθώρια ξεφάντωματος και μαζικών διασκεδάσεων, όπως εκείνες του ποντιακού γάμου (ό.π., σ. 257). Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες Ποντίων της Ν. Σάντας του Κιλκίς, οι πυροβολισμοί στον Πόντο, κατά τις λαϊκές δοξασίες, προστάτευαν το σπίτι και τους νεόνυμφους από κάθε αρνητική ενέργεια.

συνέχεια της ιστορίας, ανάλογα με την πολιτισμική ταυτότητα του αναγνώστη.

Το φουντούκι⁵⁰ είχε πολύ σημαντική θέση στη ζωή και την κουλτούρα και των δύο κοινοτήτων, αποτελώντας συνήθη διατροφική επιλογή - ήταν και κέρασμα στον αρραβώνα και τον γάμο⁵¹ - και προικοδοτώντας τις λαϊκές δοξασίες. Έτσι, στην τουρκική βιβλιογραφία εντοπίζονται εκτενείς αναφορές στον καρπό⁵². Συμβολίζει τη γονιμότητα⁵³, ιδιαίτερα όταν είναι δίκارπο, αλλά και γενικά την ειρήνη και την ευημερία⁵⁴. Για τον Έλληνα αναγνώστη αποτελεί σύμβολο-ένδειξη θετικής εξέλιξης του κοινού νέου βίου και ειδικότερα όσον αφορά την τεκνοποιία και τον πλούτο⁵⁵.

Το διήγημα ολοκληρώνεται στο σημείο αυτό. Η απροσδιοριστία του οριστικού τέλους με σημείο αναφοράς την προσωπική ιστορία των δύο νέων και της προσωπικής πορείας/τύχης του Ρωμιού επιτρέπουν πολλαπλές προσωπικές προσλήψεις και αναγνωστικές-ενσυναισθητικές ανταποκρίσεις.

Επιλογικά

Ο χωροχρόνος των δρώμενων προκαλεί την ιστορική μνήμη και τη συγκί-

⁵⁰ Η λέξη ανήκει στο κοινό ελληνoturκικό λεξιλόγιο και μάλιστα σημειώνεται μερική σημασιολογική ταύτιση

φουντούκι	ο εδώδιμος καρπός της	αντδ.<τουρκ.: findik	1. η φουντουκιά
(το) (ουσ.)	φουντουκιάς, με σκληρό περικάρπιο και ποικιλία σχημάτων	findik < αραβ. < ελνστ.: (κάρυον)	(ουσ.) 2. ο καρπός της φουντουκιάς
			3. (αργκό) φτιαχτό ζάρι

(Μ. Δημάση και Α. Νιζάμ, *Το Κοινό Ελληνoturκικό Λεξιλόγιο*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σ. 109).

⁵¹ Για συμβολισμούς και δοξασίες που αφορούν τον καρπό και τη νύφη, βλ.: <http://www.arhavliler.org.tr/images/evlenme.pdf>

⁵² Ιστορικά στοιχεία που συνδέουν το φουντούκι με την οικονομία και την κουλτούρα της περιοχής του νότιου-ανατολικού Πόντου υπάρχουν στο:

<http://www.balikavi.net/forum/archive/index.php/t-4808.html>

⁵³ Βλ. υποσημείωση 47.

⁵⁴ <http://www.gorele.gen.tr/gorele/?icerik=findik>

⁵⁵ Η αξία του φουντουκιού και η σύνδεσή του με ήθη, έθιμα και δοξασίες είναι γνωστή στο σύγχρονο Έλληνα. Οι Πόντιοι το διατηρούν στη ιδιαίτερη λαϊκή κουλτούρα τους. Δεν εντοπίσαμε βιβλιογραφική αναφορά στο συμβολισμό του δίκαρπου (φουντουκιού) παρόλο που σε πολλές περιοχές της Ελλάδας ο,τιδήποτε δίκارπο εκλαμβάνεται ως ευνοϊκό σημείο για μια εξελισσόμενη υπόθεση, κατάσταση, προσδοκία (προσωπικές εμπειρίες από την περιοχή Καλαμπάκας Τρικάλων).

Για το λεφτοκάρυο/φουντούκι στην ποντιακή παράδοση βλ. Π. Αργυρόπουλος, «Το ποντιακό κάρυον-τα λεφτοκάρυα». Στο: *Αρχαίον Πόντου Τ. 38 Α' Συμπόσιον Ποντιακής Λαογραφίας Αθήναι 12-15/6/1981*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, Αθήναι, 1983, σσ. 412-416.

νηση του έλληνα αναγνώστη. Πρόκειται για μία κωμόπολη κοντά στην Τραπεζούντα, λίγο πριν τον διωγμό των Ποντίων. Τα πρωταγωνιστικά και τα δευτεραγωνιστικά πρόσωπα υφαίνουν ένα πλέγμα διαπροσωπικών σχέσεων που δεν περιορίζεται στην καταγραφή του «παρόντος» της ιστορίας αλλά φαίνεται να ορίζει και τις μελλοντικές εξελίξεις όχι μόνο σε επίπεδο προσώπων αλλά και συλλογικοτήτων. Ο χαρακτηρισμός «Ρωμιός» για τον έλληνα Πόντιο στοιχειοθετεί με πληρότητα το εθνικό-θρησκευτικό «δελτίο ταυτότητας» για τη μία από τις δύο οικογένειες που δρουν στο κείμενο. Για την άλλη οικογένεια δεν υπάρχουν χαρακτηρισμοί εθνοτικοί. Στην εξέλιξη της πλοκής αναφέρονται ως μουσουλμάνοι για να εγκεντριστεί στη θρησκεία η διαφορετικότητα από την οποία προκύπτουν, στο κείμενο, οι αγεφύρωτες, τελικά, κοινωνικές διαφορές.

Η με μηδενική εστίαση τριτοπρόσωπη αφήγηση επιτρέπει στον αναγνώστη μια πολυσημική ανάγνωση, η οποία οδηγεί σε αναγνωστικές επιλογές διαρκών πλαισιώσεων/ανα-πλαισιώσεων του διαπολιτισμικού ιστορικο-κοινωνικού συγκειμένου στον αφηγηματικό χρόνο και κριτική θεώρηση στη διαχείριση «του άλλου» με στόχο τη διαμόρφωση ταυτοτήτων που θα αναδείξουν ως εφικτό έναν ορίζοντα προσδοκιών για την ειρήνη που ο συγγραφέας οραματίζεται.

Το κείμενο

Θάνατος και αποχωρισμός στο Görele

Κατά μήκος του ποταμού

Λευκά καβάκια...

για τον θάνατό μου αν ακούσεις

μη δακρύσεις...

Το 1916 στην Τραπεζούντα εκδηλώθηκε επιδημία χολέρας γύρω από τις κωμοπόλεις. Εξαπλώθηκε πολύ γρήγορα. Οι άνθρωποι από φόβο και τρόμο κλείστηκαν στα σπίτια τους. Κινδύνευαν να πεθάνουν από την επιδημία και από την πείνα. Όταν η αρρώστια μεταφέρθηκε στην κωμόπολη από έναν στρατιώτη, κανένας δεν είχε ακούσει για τους εκατοντάδες νεκρούς της Τραπεζούντας.

Ένας Ρωμιός κατοικούσε στην πόλη, ο Κώστας, με τον γιο του τον Νίκο. Έφτιαχναν διάφορα φανάρια. Ένα βραδάκι, πηγαίνοντας για το σπίτι, συνάντησαν τον καπετάν-Αβνί με την όμορφη Σελιμέ, την κόρη του. Τους προσκάλεσαν στο σπίτι τους. Το δροσερό θαλασσινό αεράκι έφερνε τη μυρωδιά φρεσκοψημένου καλαμποκάλευρου και γαύρου. Ο Νίκος, που ακόμα δεν κατάφερνε να φτιάξει καλά φανάρια, τους επιθύμησε. Ο πατέρας του

δεν είχε αδυναμία στα ψάρια, αλλά περίμενε ότι θα ζητούσε από τον καπετάν Αλί γι' αυτόν. Αυτή τη φορά δεν το έκανε.

Όταν επέστρεψαν στο σπίτι ο Νίκος πήρε τα καλάθια από τα χέρια του πατέρα. Μέσα οι χωρικοί είχαν βάλει φρούτα και λαχανικά που καλλιεργούσαν. Έψαξε να βρει ανάμεσα σε κεράσια και αχλάδια και τα αγαπημένα του μανιτάρια. Ο πατέρας σήμερα δεν είχε αγοράσει μανιτάρια, αν και του άρεσαν πολύ. Η μητέρα είχε πεθάνει όταν ο Νίκος ήταν πολύ μικρός. Κάθε φορά που ο πατέρας δεν του έκανε το χατίρι έλεγε με παράπονο:

-Μπαμπά...

-Δεν έφεραν σήμερα, είπε.

Μετά από λίγο ο Νίκος πήρε τον κεμεντζέ από τον τοίχο που ήταν κρεμασμένος και άρχισε να παίζει, όπως έκανε κάθε μέρα.

Εκείνων των πράσινων κορφών

ποτέ δεν τελειώνει η ομίχλη;

Τούτα τα ξανθά μαλλιά

δεν τα βλέπουν άλλοι;

Την άλλη μέρα ο Κώστας πούλησε πέντε φανάρια στους χωρικούς που ήρθαν στο παζάρι και ήταν πολύ χαρούμενος. Σε μια στιγμή ένιωσε μία αδυναμία, έναν πόνο. Θυμήθηκε ότι είχε επισκέπτες το βράδυ και πήγε νωρίς στο σπίτι. Την ώρα που ετοίμαζε το φαγητό τον συνόδευε ο ήχος του κεμεντζέ και σιγά σιγά αισθάνθηκε καλύτερα. Συνήθως ακούγοντας αυτόν τον σκοπό χόρευε. Σήμερα είχε μια κούραση στα χέρια και στα πόδια! Ένιωθε το κορμί του να καταρρέει. Έκανε μία προσπάθεια και έβαλε το φαγητό στο σοφρά που ήταν φτιαγμένος από πεύκο. Περίμενε τον φίλο του, τον καπετάνιο Αβνί. Ο Νίκος, που ήταν ακόμα 15 χρονών, κρέμασε τον κεμεντζέ και άναψε την καπνισμένη λάμπα δίπλα στο παράθυρο.

Είκοσι λεπτά αργότερα έφτασε ο καπετάνιος με την κόρη του. Έφωγαν και κουβέντιασαν. Ο Ρωμιός άρχισε να μη νιώθει καλά. Τα μάτια του μια έκλειναν μια άνοιγαν.

-Κώστα, είσαι καλά; ρώτησε ο καπετάνιος.

-Χάνω τις δυνάμεις μου. Τα μάτια μου κλείνουν. Έχω πονοκέφαλο, Αβνί.

Ο καπετάνιος κατάλαβε ότι είναι άρρωστος. Τον έβαλε στο κρεβάτι και τον σκέπασε.

Βγήκε να φέρει βοήθεια. Πλησίασε τα παιδιά που έπαιζαν στην ακρογιαλιά και είπε στο Νίκο πως ο πατέρας του είναι πολύ άρρωστος και πρέπει να πάει κοντά του. Ο ίδιος πήγε να φέρει γιατρό. Μόλις έφυγε ο καπετάνιος με τη Σελημέ, ο Νίκος έτρεξε στον πατέρα του. Σε μισή ώρα ο γιατρός έφτασε. Είχε τη φήμη ότι γιατρεύει όλες τις αρρώστιες. Εξέτασε για

μερικά λεπτά το φανοποιό και είπε:

-Δεν έχεις τίποτα. Ξεκουράσου λίγο. Δουλεύεις πολύ!

Βγήκε έξω και είπε στον καπετάνιο ότι ο φίλος του θα πεθάνει σε μία βδομάδα με αβάσταχτους πόνους. Το κρύο αεράκι φυσούσε από τη θάλασσα. Χτυπούσε το πρόσωπο του κυρίου Αβνί και πάγωνε την καρδιά του.

Όπως το είπε ο γιατρός έγινε. Σε μία βδομάδα με δυνατούς πόνους πέθανε ο Ρωμιός.

Ο Νίκος ήταν ολομόναχος σ' αυτόν τον κόσμο. Ο καπετάνιος του έδωσε δουλειά. Αργότερα έπαιζε κεμεντζέ στους γάμους και κέρδιζε αρκετά χρήματα. Η αγάπη του για τη Σελιμέ όλο και μεγάλωνε. Φούντωνε και τύλιγε σαν κισσός την καρδιά του: ο έρωτας, ο θάνατος, η μοναξιά, ο πόνος...

Τα χρόνια έφαγαν τη ζωή του Νίκου και η μοναξιά του άσπρισε τα μαλλιά. Η Σελιμέ ήταν συνέχεια στο μυαλό του. Τόσο κοντά μα τόσο μακριά! Ένας νεαρός χριστιανός δεν μπορούσε να ζητήσει σε γάμο κοπέλα από μουσουλμανική οικογένεια.

Μία ζεστή καλοκαιρινή μέρα σκεφτόταν:

-Γιατί η θρησκεία είναι διαφορετική; Γιατί αγαπάω τη Σελιμέ; Γιατί είμαι εδώ;

Δεν βρήκε τη δύναμη να απαντήσει, όμως η ζωή είχε δώσει απαντήσεις από καιρό. Τη διαφορά της θρησκείας, την αγάπη για τη Σελιμέ τα είχε συνειδητοποιήσει ο νεαρός λυριτζής. Την τελευταία ερώτηση δεν μπορούσε να αντέξει. Σηκώθηκε και πήγε στο μαγαζί όπου παλιά έφτιαχνε ο πατέρας του φανάρια και τώρα ο ίδιος κεμεντζέδες.

Είχε γίνει καλός κατασκευαστής κεμεντζέδων. Έκανε και μαθήματα σε μερικά παιδιά να παίζουν και κέρδιζε αρκετά χρήματα. Δυο δάκρυα μαζεύτηκαν στην άκρη των ματιών και άρχισαν να κυλάνε το ένα πίσω από το άλλο στον κεμεντζέ, τον φτιαγμένο από ξύλο κορομηλιάς.

Στην άκρη της θάλασσας

δυο πόλεις μικρές

θα σας εξαπατήσουν, παιδί μου

με νεύματα παραπλανητικά...

Βαριά, μπαγιάτικη απλώνονταν η μυρουδιά από τα πριονίδια του ξύλου της κορομηλιάς και της μουριάς. Πήρε στα χέρια του τον τελευταίο κεμεντζέ που έφτιαξε. Τον κοίταξε.

-Αχ, κεμεντζέ μου! Μόνο τα κλειδιά μέινανε να σου φτιάξω.

Τα πήρε από τον πάγκο και τα τοποθέτησε. Το ένα δεν ταίριαζε και το έκοψε λίγο με το μαχαίρι που είχε στη μέση. Έβαλε και τις χορδές. Τον ξανακοίταξε. Έτοιμος. Το πρωί είχαν περάσει τρία άτομα και ήθελαν επίμονα να

τον αγοράσουν. Του είπαν πως έφτιαξε έναν πολύ ωραίο κεμεντζέ. Τους εί-
πε να περάσουν να τον πάρουν μόλις τον τελειώσει. Και να! Τον κρατάει
στα χέρια του. Αρχίζει να παίζει. Τώρα καταλαβαίνει πόσο ωραίος είναι.
Δεν μπορεί να σταματήσει.

*Του Görele το παζάρι
τρία κάστρα περιφράζουν
Χαράμι έγιναν τα χρόνια μου
από τη μέρα που σ' αντίκρισα...*

Δεν κατάλαβε τότε άνοιξε η πόρτα. Το χειροκρότημα τον τάραξε.
-Ωραία που παίζεις! Στο γάμο της κόρης μας όμως δεν θα μπορέσουμε να
σε καλέσουμε...
Ο Νίκος πάγωσε.

Όταν έφτασε στο μαγαζί ο υπάλληλος και του έδωσε το χαρτί με τις
υπογραφές, τα δάκρυα είχαν στεγνώσει πάνω στον κεμεντζέ. Η μειονότητα
των Ρωμιών έπρεπε να εγκαταλείψει σε μία εβδομάδα τη χώρα.

-Πώς να φύγω από δω; Πώς να πάω στην ξενιτιά; Στην Ελλάδα; Τι είναι ε-
κεί; μουρμούρισε.

Απελπισμένος συμβιβάστηκε με την ιδέα. Απελπισμένος από τον έρωτα,
χωρίς μοίρα στη ζωή, με το κορμί του μονάχα να ορίζει, συμβιβάστηκε.

Έφτασε 10 Απριλίου. Ο Νίκος πήγε στον τάφο του πατέρα του.
-Πατέρα, φεύγω. Ίσως να ξαναγυρίσω. Σου αφήνω το σπίτι μας, το μαγαζί,
τα πράγματά μας. Μη με αφήσεις μόνο μου!

Έφυγε από το νεκροταφείο. Από το μυαλό του πέρασε η ιδέα να
βάλει τέλος στη ζωή του. Από την Κερασούντα θα ανέβαινε στο βαπόρι. Τα
υπόλοιπα άγνωστα... Έφτασε στη λαϊκή αγορά. Είδε κι άλλους που έφευ-
γαν. Θα πήγαινε μαζί τους.

Με γρήγορα βήματα ήρθε στο μαγαζί. Τι έκπληξη! Τον περίμενε η
Σελιμέ! Άνοιξε και μπήκαν. Για πρώτη φορά απέφευγε τα μάτια της.

-Πού είναι η Ελλάδα;

-Δεν ξέρω. Πολύ μακριά, λένε... Μιλούσε και τύλιγε σε ένα παλιό πανί τον
κεμεντζέ που έφτιαξε τελευταία. Η Σελιμέ ξαναρώτησε:

-Θα τον πάρεις μαζί σου;

-Ναι! Και να ξέρεις...για σένα θα παίζω κι εκεί. Τα μάτια του δάκρυ-
σαν...Η Σελιμέ δεν μπορούσε να το αντέξει. Είδε τα όνειρά της να γκρεμί-
ζονται σε μια στιγμή και άρχισε να κλαίει με λυγμούς. Ο Νίκος έβγαλε τον
κεμεντζέ και άρχισε να παίζει.

*Κατέβα κατέβα στο ρυάκι
Πάρε απ' το ρυάκι τα βότσαλα*

Πέρασε από μας η αγάπη

Πάρε τα μαλλιά σου από την τσέπη μου.

Έφυγε χωρίς να τη φιλήσει. Τον κεμεντζέ που είχε λεκιαστεί από τα δάκρυα τον ξανατύλιξε με ένα κίτρινο πανί. Τον έβαλε κάτω από τη μασχάλη. Σε ένα μεγάλο πλοίο, στα σκοτεινά νερά της Μαύρης Θάλασσας ταξίδεψε ο λυριτζής. Η καρδιά του γεμάτη πόνο για τον πατέρα, τη μονάκριβη αγάπη, την πόλη που γεννήθηκε, τους φίλους που άφηγε πίσω. Στα μάτια εκατοντάδων προσφύγων κυλούσαν δάκρυα, στο κορμί φώλιαζε ο πόνος και στο στόμα τους το μοιρολόι:

Στο δρόμο για την Ελλάδα

Γονάτισα, έσκυψα στο χώμα

Σκεφτόμουν τη χώρα

Μέσα μου έκλαψα...

Μετά από μερικά χρόνια η Σελιμέ αρραβωνιάστηκε. Οι νέοι χόρευαν με τη συνοδεία του κεμεντζέ και τους κρότους των όπλων. Ένιωθε μόνη. Ονειροπολούσε ακούγοντας τη μελωδία. Μία σφαίρα έκοψε ένα κλαδί από τη φουντουκιά. Έπεσε στα πόδια της. Ταράχτηκε... Σα να ξύπνησε από το όνειρο. Έσκυψε κι έκοψε τον καρπό από το κλαδί. Ήταν ένα άγουρο, δίκαρπο φουντούκι. Η νύφη το έσφιγγε κι αυτό προσπαθούσε να ελευθερωθεί...

Δίκαρπο φουντούκι στο κλαδί

Κορίτσι, κεντημένο είναι το φουστάνι σου

Φεύγω από δω

Μην περιμένεις να γυρίσω...